

MAURI KOTAMÄKI

VANHUSVALTA

Ikääntyminen tappoi Suomen talouskasvun

VANHUSVALTA

VANHUSVALTA

Ikääntyminen tappoi Suomen talouskasvun

MAURI KOTAMÄKI

EVA Raportti 2/2025

ISSN 2342-8082 (painettu)

ISSN 2342-8090 (pdf)

Graafinen suunnittelu: Mika Tuominen

Kuvat: alotofpeople, curto, Lustre Art Group - by stockadobe.com ONYXprj,

ASDF_MEDIA, OPOLJA, GermanVectorPro / Shutterstock, SB Arts Media,

Ruslan Huzau / Shutterstock, tiero – by stock.adobe.com, Mika Tuominen

Kustantaja: Taloustieto Oy

Painopaikka: Nextprint Oy, Helsinki 2025

ISBN 978-951-628-776-1 (painettu)

ISBN 978-951-628-777-8 (pdf)

ESIPUHE

S ijoita sinne, missä on nuoria.

Tämä on yksi sijoittamisen monista klassikkoneuvoista, joka kuvastaa hyvin Suomen tilannetta. Kannattaako sijoittaa maahan, jossa on liian vähän työikäisiä suhteessa huollettaviin?

Suomi on harmaantunut jo vuosikymmeniä. Ikääntymisen vaikutus näkyy yhteiskunnassa ja taloudessa monin tavoin. Tämä Mauri Kotamäen kirjoittama raportti kuvaa, miten monien reittien kautta väestön ikääntyminen hidastaa talouskasvua.

Julkiset menot kasvavat ja julkinen talous kääntyy epätasapainoon. Työikäinen väestö ikääntyy, mikä alentaa tuottavuutta. Ihmisten halu ottaa riskiä vähenee iän myötä. Se tarkoittaa vähemmän perustettuja yrityksiä, vähemmän riskisijoituksia ja investointeja, vähemmän liikkuvuutta työmarkkinoilla ja vähemmän muuttohalukkuutta maan sisällä.

Riskinottohalu on oikeastaan läsnä kaikessa ihmisen toiminnassa. Nuorelle ihmiselle riskinotto kannattaa. Mitä vanhemmiksi tulemme, sitä mieluummin ajattelemme, että nyt on ihan hyvä näin.

Yksilön kannalta tyytyväisyys nykytilaan on monin tavoin hyvä asia. Kansakunnan kannalta liika tyytyväisyys on pahasta. Rohkeus ja halu muuttaa nykyrakenteita jähmettyy. Tämä on Suomen kannalta olennaista, koska meillä on edessämme ajanjakso, jolloin muutoksia nimenomaan kannattaa tehdä.

Suomen ikääntymiskehitys alkaa nimittäin hidastua. Näin ollen myös ikääntymisen kasvua hidastava vaikutus on tulevaisuudessa pienempi kuin kuluneina vuosikymmeninä. On mahdollista, että pahin on jo ohi, jolloin rakenteiden uudistaminen voi parhaimmillaan siivittää meidät jälleen talouskasvun uralle.

Optimismiin ei kuitenkaan ole syytä tuudittautua. Jatkossa epävarmuudet tulevat globaalista toimintaympäristöstä. Saksa, Italia, Kiina ja monet muut maat ovat siirtymässä nopean ikääntymisen vaiheeseen. Nämä aiheuttavat globaalin tason myllerryksiä, jotka heijastuvat myös Suomeen.

2010- ja 2020-luvuilla taloutta hidastava kehitys kumpusi Suomen sisältä, mutta 2030-luvulla epävarmuudet tulevat pitkälti maan rajojen ulkopuolelta.

Näihin Suomi ei voi vaikuttaa, mutta omaan tilanteeseen toimivat vanhat niksit: julkisesta taloudesta huolehtiminen, innovatiivisuuteen kannustaminen, yrittäjyyden tukeminen ja työvoiman määrän turvaaminen esimerkiksi työperäisen maahanmuuton avulla.

Korjaussarjan voi kiteyttää kahteen sanaan: lisää markkinataloutta.

Esitän lämpimät kiitokseni raportin kirjoittajalle Mauri Kotamäelle. Kiitän myös raportin editoinutta EVAn toimituspäällikköä Sami Metelistä sekä tutkuspäällikkö Ilkka Haavistoa.

Helsingissä 18. helmikuuta 2025

EMILIA KULLAS

Johtaja

EVA

SISÄLLYS

JAPANIN TAUTI LEVIÄÄ • 8

Ikääntyminen pysäytti talouskasvun ensin Japanissa, ja tauti leviää...

NÄIN IKÄÄNTYMINEN VAIKUTTAA MEIHIN • 34

Väestön ikääntyessä heikkenee myös tuottavuus ja riskinottohalukkuus

VALOA HARMAUTEEN • 54

Markkinatalouden ja työperäisen maahanmuuton edistäminen lievittävät ongelmia

JAPANIN TAUTI LEVIÄÄ

Ikääntyminen pysäytti talouskasvun
ensin Japanissa, ja tauti leviää...

- Suomen talousongelmat selittyvät suurilta osin ikääntymisellä, joka on ollut Euroopan jyrkintä. Pahin kärsimysten tie on kuitenkin takana-päin, ja ikääntymiskehitys alkaa hidastua ensi vuosikymmenellä.
- Kaikki EU-maat Luxemburgia lukuun ottamatta ovat ikääntyneet voimakkaasti viime vuosikymmenen aikana. Suomen suhteellinen asema paranee tulevaisuudessa ja vuonna 2045 Suomen vanhushuoltosuhte on EU:n mediaanitasolla samalla tasolla Tšekin, Itävallan, Slovakian ja Puolan kanssa.
- Japani on malliesimerkki yhteiskunnan ikääntymisestä ja talouskasvun äkillisestä hidastumisesta. Yksi syy Japanin ikääntymiseen on rajoittava maahanmuuttopolitiikka.
- Vanhenevan väestön, pienenevän syntyvyyden ja vähäisen maahanmuuton yhteiskunnassa velkakestävyys saattaa joutua koetukselle bruttokansantuotteen hitaan kasvun takia.
- Myös Suomen seuraava hallitus on pakotettu tekemään poliittisesti ikäviä päätöksiä julkisen talouden tasapainottamiseksi ja talouskasvun vauhdittamiseksi.

Suomalaisten ikääntyminen selittää suurelta osin menneiden vuosikymmenten talousongelmat. Vaikutus on ollut mullistava. Puhutaan kymmenistä miljardeista euroista menetettyä talouskasvua. Ilman Suomelle ominaista väestön ikääntymistä Suomen kansantalous muistuttaisi nyt enemmän Ruotsin sliipattua taloutta kuin harmaata peilikuvaansa. Väestön ikääntymisen ensimmäinen vaihe Suomessa alkoi vuonna 2010. Vuodesta 2010 vuoteen 2019 laskettuna Suomen elintaso on noin 16–28 prosenttia pienempi kuin tilanteessa, jossa vanhushuoltosuhde ei olisi kiihtynyt nopeaan kasvuun. Ikääntymisen tuottavuutta pienentävä vaikutus vastavalla ajanjaksolla oli noin 8–14 prosenttia ja velkasuhdetta kasvattava vaikutus 26–28 prosenttiyksikköä.

Ikääntymisen vaikutus talouteen välittyy monien reittien kautta. Julkiset menot kasvavat, ja julkinen talous kääntyy epätasapainoon. Työikäinen väestö ikääntyy, mikä alentaa tuottavuutta. Ihmisten halu ottaa riskiä vähenee iän myötä, mikä tarkoittaa vähemmän perustettuja yrityksiä, vähemmän riskisijoituksia ja investointeja, vähemmän liikkuvuutta työmarkkinoilla ja vähemmän muuttohalukkuutta maan sisällä. Riskinottohalu on oikeastaan läsnä kaikessa ihmisen toiminnassa, joten sen alentamisen tuoma vaikutus talouteen on mittava joskin vaikeasti mitattavissa.

Talous myös palveluvaltaistuu ikääntymisen myötä. Palveluvaltaistuminen on normaali kehityssuunta vaurastuvalle taloudelle, mutta ikääntyminen nopeuttaa tätä kehitystä. Palvelualojen tuottavuus on keskimäärin teollisuustoimialoja matalampaa, jolloin ikääntymisen vaikutus Suomen tuottavuuskehitykselle muodostuu negatiiviseksi.

Ikääntymisellä on vaikutuksensa myös rahapolitiikan välittymiseen. Luonnollinen korko eli vakaan inflaation kanssa sopusoinnussa oleva korkotaso pienenee ikääntymisen myötä. Rahapolitiikan siirtymisestä euron myötä Frankfurtiin on seurannut, että korkopolitiikka heijastelee euroalueen keskimääräistä talouskehitystä ja on liian kireää ikääntyvän Suomen oloihin.

Suomen olisi ollut syytä ryhtyä toimiin väestön ikääntymisen haitallisten vaikutusten torjumiseksi jo 1990-luvulta lähtien, mutta kerta toisensa jälkeen toimet ovat olleet liian vähäisiä ja tulleet liian myöhään.

Menneitä ei kuitenkaan ole syytä murehtia. Tulevaisuuteen on perusteita suhtautua jopa hienoisella optimismilla, joskaan hurraa-huutoihin ei ole aihetta.

Pahin kärsimysten tie on takanapäin, kun ikääntymiskehitys alkaa lähivuosina hidastua. Näin ollen myös ikääntymisen kasvua hidastava vaikutus on tulevaisuudessa pienempi kuin kuluneina vuosikymmeninä.

Vaikka Suomen talouden ikääntymiseen kytkeytyvät ongelmat lieventyvät tulevaisuudessa 2010-lukuun verrattuna, näin ei ole kaikkialla. Saksa, Italia, Kiina ja monet muut maat astuvat lähiaikoina nopean ikääntymisen vaiheeseen. Tämä tietää globaalien tason myllerryksiä, jotka heijastuvat myös Suomeen.

2010- ja 2020-luvuilla taloutta hidastava kehitys kumpusi Suomen sisältä, mutta 2030-luvulla epävarmuudet tulevat pitkälti maan rajojen ulkopuolelta. Globaaleihin kehitysuriin pienen Suomen on vaikea vaikuttaa, mutta vähin, mitä kannattaa tehdä, on varautua niiden tuomiin riskeihin.

Ratkaisu on lisää markkinataloutta.

Presidentti Mauno Koiviston sanoin: ”Tarttis tehrä jotain”. Keinot ikääntymisen haitallisten vaikutusten lieventämiseksi ovat olleet tiedossa jo pitkään, ongelma on ollut pikemminkin toteutuksessa. Toimenpide-ehdotuksista ei ole puutetta. Ikääntymisen korjaussarjana toimivat vanhat niksit: julkisesta taloudesta huolehtiminen, innovatiivisuuteen kannustaminen, yrittäjyyden tukeminen ja työvoiman määrän turvaaminen esimerkiksi työperäisen maahanmuuton avulla.

Yleisesti ottaen korjaussarjan voi kiteyttää kahteen sanaan: lisää markkinataloutta. Keskusjohtoinen talousjärjestelmä ei toimi. Poliittiset päättäjät eivät voi tietää, mitä innovaatioita tulevaisuudessa tarvitaan, saati kuinka niitä tehdään. Parhaat tavat toimia löytyvät spontaanista toimijoiden välisestä yhteistyöstä vapailla ja kilpailuilla markkinoilla.

SUOTUISA VÄESTÖKEHITYS ON KUIN MYÖTÄTUULI

Suomi kykeni pitkään hyödyntämään markkinatalouden hedelmiä kasvunsa vauhdittamiseksi, mutta apunaan sillä oli suotuisan väestökehityksen tuoma voimakas myötäinen tuuli (Kuvio 1).

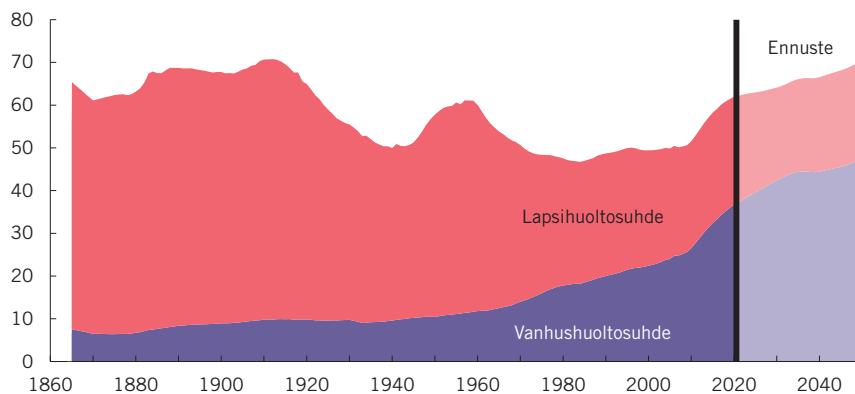
Sotien jälkeen Suomi pystyi nostamaan väestöllistä osinkoa työikäisen väestön määrän kasvaessa noin miljoonalla asukkaalla tähän päivään tultaessa. Väestöllinen osinko tarkoittaa sitä tuotannon lisää, jonka väestönkasvu talouteen tuo.

Samalla kokonaishuoltosuhte kasvoi maltillisesti. Kokonaishuoltosuhte tarkoittaa alle 15-vuotiaiden ja yli 65-vuotiaiden osuutta työikäisestä väestöstä. Suotuisa väestökehitys toi julkiseen talouteen eräänlaisia jakovaraa, siis talouskasvun aiheuttamaa verotulojen kasvua. Julkisen talouden kasvun myötä myös julkisia menoja lisättiin. Julkisen talouden velkasuhde pysyi kurissa, koska talouskasvu oli velkaantumista ripeämpää.

Valitettavasti harjoitettu jakopolitiikka on ollut lyhytnäköistä. Väestön vanhentumisen riskiin ei olla kiinnitetty riittävää huomiota. Yksi

KUVIO 1 SUOMEN VANHUS- JA LAPSIHUOLTOSUHDE 1865–2070 (%)

VANHUSHUOLTOSUHDE ELI VANHUSVÄESTÖN (65-) SUHDE TYÖIKÄISEEN VÄESTÖÖN (15–64).
LAPSIHUOLTOSUHDE ELI LAPSIVÄESTÖN (-14) SUHDE TYÖIKÄISEEN VÄESTÖÖN (15–64).
LÄHTEET: TILASTOKESKUS (1865–2020) JA MAAILMANPANKKI (2021–2050).

osoitus siitä on eläkejärjestelmä, joka on pääosin jakojärjestelmä¹ eli nyt maksetut eläkkeet kustannetaan pääasiassa työssäkäyvien maksuista.

Kaikki muutkin Suomen sosiaaliturvajärjestelmät ovat pääosin jakojärjestelmiä ja ne ovat siten alttiita demografiselle riskille. Se tarkoittaa, että järjestelmän kestävyys tulee koitokselle huoltosuhteen muuttuessa epäsuotuisaksi. Asia havaitaan Suomessa kouriintuntuvasti juuri nyt. Mikäli jakojärjestelmä ajautuu epätasapainoon, on ratkaisuna joko verotuksen kiristäminen tai menojen leikkaus.

Rahastoiva sosiaaliturvajärjestelmä ei sisällä demografista riskiä; se on altis rahoitusmarkkinariskille, sillä etukäteen säästetyt varat sijoitetaan rahoitusmarkkinoille kasvamaan korkoa. Yleensä ajatellaan, että rahastoidun järjestelmän tehokkuus on parempaa, koska sijoitusten tuotto on väestönkasvua suurempaa.² Väestön ikääntyminen ei varsinaisesti ole ollut yllätys, joten menneisyudessa rahastoinnin osuutta olisi pitänyt kasvattaa systemaattisemmin ja aggressiivisemmin ja siten olisi paremmin voitu vastata väestörakenteen muutokseen.

Syntyvyys lopahti kuin seinään.

Suomessa ensimmäisen voimakkaan ikääntymisen aikakausi alkoi vuonna 2010, jolloin ensimmäinen sotien jälkeen syntyneistä suurista ikäluokista täytti 65 vuotta ja eläköityi. Tarkalleen ottaen ilmiö alkoi jo hieman aiemmin, koska Suomen lakisääteinen eläkeikä oli 63 vuotta, ja lisäksi voimassa oli useita varhaisen eläköitymisen järjestelmiä.

Perimmäinen syy Suomessa vuonna 2010 alkaneeseen nopeaan ikääntymisen aikakauteen löytyy kuitenkin syntyvyyskehityksestä.

Sotien jälkeen syntyneet suuret ikäluokat olivat Suomessa kansainvälisesti vertaillen poikkeuksellisen suuria, mutta 1970-luvulle tultaessa Suomen syntyvyys oli pudonnut alemmas kuin monissa muissa länsimaissa.

Syntyvyyden nopea kasvu oli ollut Suomessa sokkimainen, kun taas monissa muissa maissa syntyvyys kasvoi vähemmän ja pysytteli korke-

alla tasolla kauemmin.³ Toisaalta esimerkiksi monissa Etelä-Euroopan maissa syntyvyys oli Suomea korkeampi ennen toista maailmansotaa, Sen seurauksena näiden maiden ikärakenne on ollut Suomea vanhempaa, mutta 2010-luvulla niissä ei nähty vastaavaa nopean ikääntymisen vaihetta.

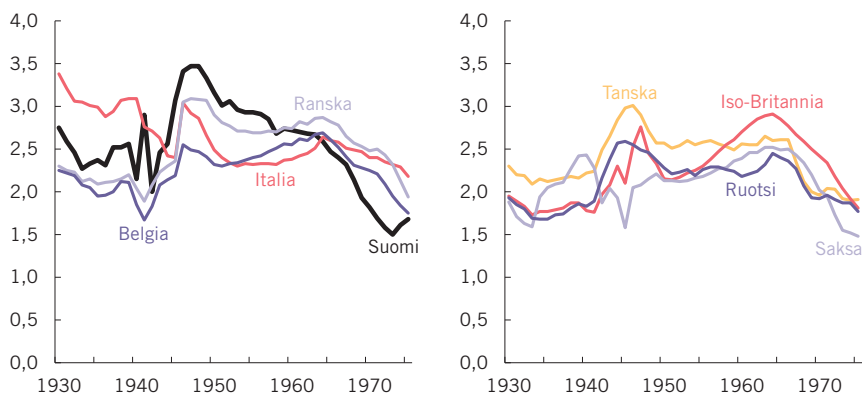
Olemme nyt kulkeneet noin 15 vuotta nopean ikääntymisen tietä. Vanhushuoltosuhte on noussut vuoden 2010 27 prosentista 39 prosenttiin vuonna 2023. Vanhusväestön määrä on lisääntynyt liki 400 000:lla tänä aikana. Kansantalouden kannalta hyvä uutinen on, että ikääntymisen kasvuvauhti hidastuu tällä hetkellä, koska suurimmat sotien jälkeen syntyneet ikäluokat ovat jo täyttäneet 65 vuotta.⁴

Nykyennusteiden valossa nopean ikääntymisen aikakausi jatkuu vielä vuoteen 2033 asti, vaikka vanhushuoltosuhteen kasvuvauhti hidastuu. Vuosina 2034–2046 vanhushuoltosuhte kasvaa nykyennusteiden valossa hitaasti, minkä jälkeen alkaa toinen nopean ikääntymisen aikakausi.

Hyvin kauas menevät väestöennusteet ovat vain viitteellisiä. Emme voi tietää minkälaisia pandemioita tai sotia tulevaisuudessa esiintyy, miten tulevaisuuden nuoret suhtautuvat vanhemmuuteen tai mihin suuntiin maahanmuuttovirrat tulevaisuudessa liikkuvat. Väestöennus-

KUVIO 2 KOKONAISHEDELMÄLLISYYS VALITUISSA MAISSA

LÄHDE: GAPMINDER.

teissa on kuitenkin riittävästi ennustevoimaa, jotta pystymme kohtalaisella tarkkuudella arvioimaan kehityksen suuntaa nykyisen väestörakenteen valossa.⁵

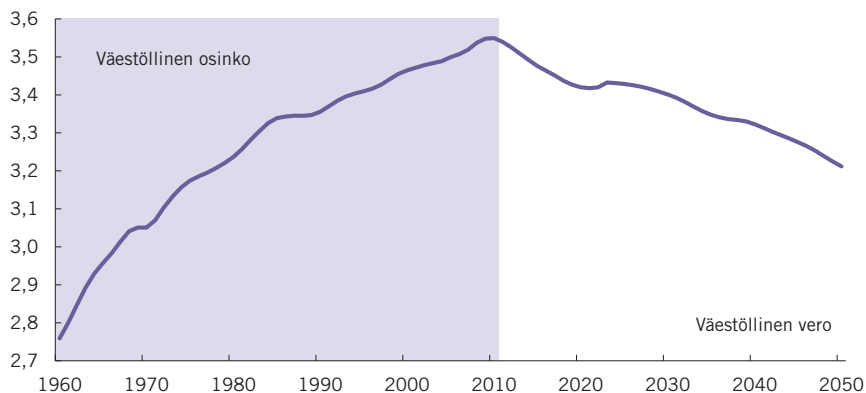
VÄESTÖLLINEN OSINKO KÄÄNTYY VEROKSI

Edellä todettiin, että kasvavan väestön aikana kansantalous saa väestöllistä osinkoa, kun huoltosuhde pysyy vakaana tai peräti pienenee. Työikäisen väestön kasvu suhteessa lapsiin ja eläkeläisiin lisää verotuloja, mikä mahdollistaa joko veroasteen alentamisen tai julkisten menojen kasvattamisen. Suurempi työikäinen väestö johtaa lisääntyvään innovaatiotoimintaan sekä markkinoiden laajentumiseen, mutta myös elinkeinorakenteen muutokseen.

Kun syntyvyys kääntyy laskuun, pienenee aluksi huollettavien määrä. Se vapauttaa resursseja taloudelliseen toimintaan. Ajan myötä alentunut syntyvyys vaikuttaa kuitenkin vääjäämättä kielteisesti työikäisen väestön määrään. Samaan aikaan eliniän pidentyminen kasvattaa vanhusväestön osuutta. Vanhenevan väestön olosuhteissa väestöllinen osinko kääntyy ennen pitkää veroksi.

KUVIO 3 TYÖIKÄISEN VÄESTÖN KEHITYS SUOMESSA (MILJ. HENKILÖÄ)

LÄHDE: MAAILMANPANKKI.

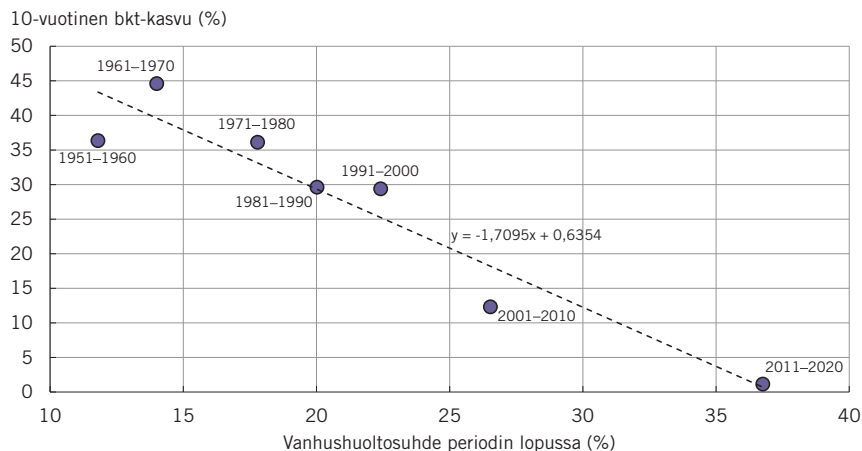
Konkreettinen esimerkki väestöllisestä verosta on talouden palveluvaltaistuminen, mikä alentaa kokonaistuottavuutta, koska palvelut ovat tyypillisesti matalamman tuottavuuden liiketoimintaa verrattuna teollisuuteen. Yhteiskunnan palveluvaltaistuminen on yhtäältä luonnollinen ja monin paikoin positiivinen osa kansantalouden kehitystä ja varsinkin yksityisellä sektorilla se on usein myös korkean tuottavuuden palvelutoimintaa. Toisaalta kohdistuessaan erityisesti vanhuspalveluihin palveluvaltaistuminen on omiaan heikentämään tuottavuuskehitystä.

Suomen työikäinen väestö kasvoi vuoteen 2010 saakka, minkä jälkeen se lähti laskuun (Kuvio 3). Suomi siis nosti väestöllistä osinkoa pitkään, mutta vuonna 2010 osinko muuttui väestölliseksi veroksi työikäisen väestön alkaessa vähentyä. Maailmanpankki ennustaa työikäisen väestön määrän jatkavan vähenemistään Suomessa tulevina vuosikymmeninä.

Väestökehityksen kääntyminen on vaikuttanut talouskasvuun Suomessa. Talous ei ole juurikaan kasvanut vuosien 2008–2009 finanssikriisin jälkeen. Kasvun puute on johtanut kestävämpään julkisen talouden tilaan, kun julkiset menot on mitoitettu huomattavasti

KUVIO 4 BKT-KASVUN (BKT/ASUKAS) JA VÄESTÖHUOLTO-SUHTEN VÄLINEN YHTEYS SUOMESSA

LÄHDE: TILASTOKESKUS.

nopeamman talouskasvun oloihin. Suomen asukasta kohden laskettu bkt kasvoi 1971–1990 noin kolmen prosentin vauhtia, 1991–2000 kahden prosentin vauhtia, 2001–2010 noin 1,5 prosentin vauhtia ja 2011–2020 enää vain 0,3 prosentin vauhtia.

Talouskasvun hidastuminen korreloi väestön ikääntymisen kanssa (Kuvio 4). Ikääntyminen ei ole pitkällä aikavälillä ainoa asia, joka vaikuttaa talouskasvun hidastumiseen. On mahdollista, että väestön nopean ikääntymisen vaihe osui sattumalta samaan aikaan Suomen stagnaation kanssa 2010-luvulle. Evidenssin valossa näyttää kuitenkin siltä, että kyse ei ole vain sattumasta, Nokian matkapuhelinliiketoiminnan kuihtumisesta tai Venäjälle kohdistuvan ulkomaankaupan vähentymisestä, vaan nimenomaan väestörakenteen muutos on hidastanut talouskasvua.

MYÖS EUROOPPA ON IKÄÄNTYNYT

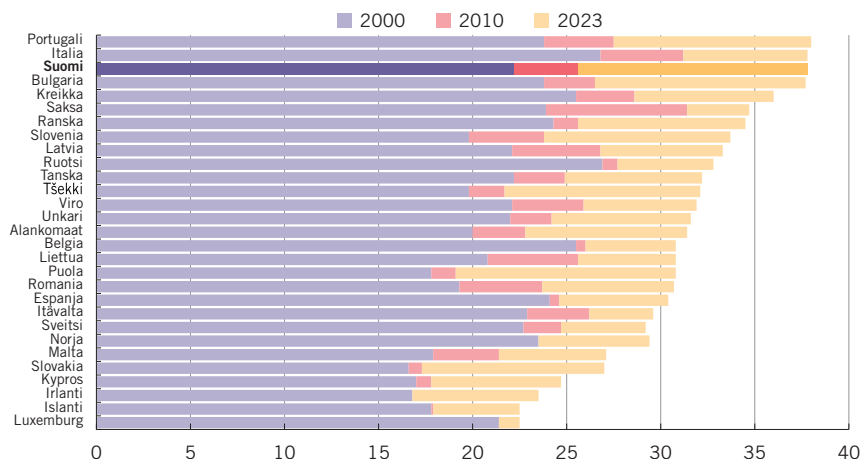
Väestön vanheneminen ei ole pelkästään suomalainen ilmiö, vaan globaali megatrendi. Toisin sanoin ilmiö vaikuttaa kaikkiin maihin, ja sen vaikutus voimistuu lähitulevaisuudessa. Suomi on poikkeuksellinen siksi, että sotien jälkeen syntyneet suuret ikäluokat ovat meillä muihin maihin verrattuna erittäin suuria, ja väestön vanheneminen on ollut muita maita nopeampaa 2010-luvulla. Suomen väestörakenteeseen on vaikuttanut myös maahanmuuton vähäisyys.

Kaikki EU-maat Luxemburgia lukuun ottamatta ovat ikääntyneet voimakkaasti viime vuosikymmenellä (Kuvio 5). Vuonna 2023 vanhusväestön suhde työikäiseen väestöön oli EU-maiden korkein Portugalissa, Italiassa, Suomessa ja Bulgariassa. Näistä neljästä maasta Suomen vanhushuoltosuhte on kasvanut eniten vuoteen 2000 verrattuna.

Eurooppalainen vertailu pitää sisällään monia kuriositeetteja. Esimerkiksi Ruotsin vanhushuoltosuhte oli eurooppalaisittain korkea jo vuonna 2000, mutta väestö on vanhentunut suhteellisen maltillisesti sen jälkeen. Toisaalta Saksan väestöhuoltosuhte kasvoi eniten vuosituhanen ensimmäisellä vuosikymmenellä, mutta suhteellisen vähän sen jälkeen. Norjassa, Irlannissa ja Luxemburgissa vanhushuoltosuhte on jopa pienentynyt vuosituhanen ensimmäisellä vuosikymmenellä.

KUVIO 5 VANHUSHUOLTOSUHDE EUROOPASSA (%)

LÄHDE: EUROSTAT.

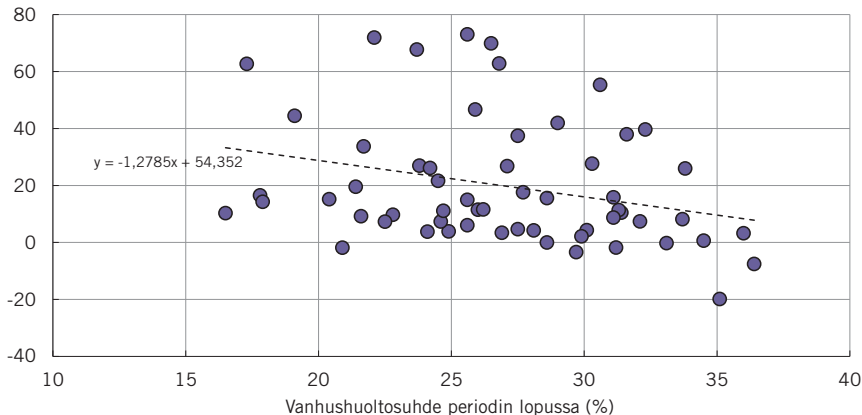

Poikkeuksista huolimatta Suomessa havaittu negatiivinen korrelaatio ikääntymisen ja talouskasvun välillä nähdään myös koko Euroopan tasolla. Väestöllisen huoltosuhteen heikkeneminen syö pitkän aikavälin talouskasvun (Kuvio 6).

KUVIO 6 TALOUSKASVUN JA IKÄÄNTYMISEN VÄLINEN YHTEYS EUROOPASSA

LÄHDE: EUROSTAT.

Talouskasvu 10 vuoden aikana (%)

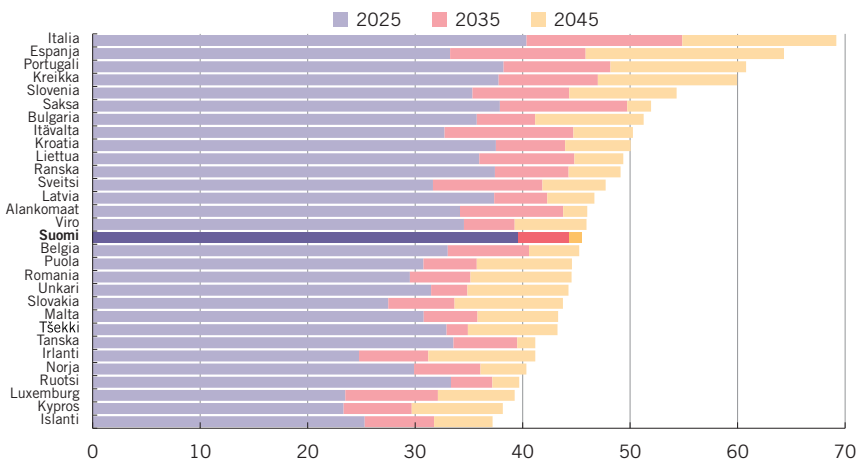
Eurooppa on ikääntynyt voimakkaasti tällä vuosikymmenellä, mutta entäpä tulevaisuudessa? Maailmanpankin vuoden 2023 väestöennusteen mukaan Italia on vuonna 2045 Euroopan ikääntynein yhteiskunta, joskin Espanja, Portugali ja Kreikka tulevat lähellä perässä. Vuonna 2045 Italiassa on seitsemän vanhusta kymmentä työikäistä kohti, kun vuonna 2000 vastaava luku oli 2,5 suhteessa kymmeneen.

Suomen asema paranee.

Suomen suhteellinen asema paranee tulevaisuudessa, ja vuonna 2045 Suomen vanhushuoltosuhte on EU:n mediaanitasolla yhdessä Alankomaiden, Viron ja Belgian kanssa. Vuosina 2025–2045 Suomi on itse asiassa yksi Euroopan hitaimmin ikääntyvistä yhteiskunnista yhdessä Ruotsin ja Tanskan kanssa.

KUVIO 7 ENNUSTETTU VANHUSHUOLTOSUHDE EUROOPASSA (%)

LÄHDE: MAAILMANPANKKI.

Suomen viimeisten 15 vuoden kehitys on muun Euroopan kohtalona seuraavan vuosikymmenen aikana. Yhteiskunnat ovat todennäköisesti pakotettuja uudistumaan perinpohjaisesti ikääntymisen seurauksena.

Vaikka Eurooppa on ikääntynyt melkoisesti vuodesta 2010 lähtien, pahin on vasta edessä. EU:n työikäisen väestön määrä vähenee 19 miljoonalla vuosina 2025–2035 ja vielä toisella 19 miljoonalla vuosina 2035–2045 – yhteensä siis noin 38 miljoonalla. Samaan aikaan Euroopan vanhusväestön määrä kasvaa noin 28 miljoonalla.

Kreikalla, Italialla, Portugalilla ja Espanjalla on jo valmiiksi synkkä historia julkisen velan hoidon osalta, ja lähiaikoina kyseiset maat astuvat nopean ikääntymisen aikakauteen. Talouskasvu hidastuu edelleen, ja julkiset menot kasvavat. Edellä mainitut maat eivät ole tunnettuja vakaasta poliittisesta järjestelmästä, mikä ei helpota ratkaisujen löytymistä.

JAPANI VANHENI VAUHDILLA

Tarkasteltaessa ikääntymisen vaikutuksia talouskasvuun, on syytä kääntää katse Eurooppaa kauemmas maahan, jossa ikääntymisen haitallisia vaikutuksista on ollut kokemusta jo useamman vuosikymmenen ajan.

Japani on tyypiesimerkki maasta, joka on ajautunut alhaisen talouskasvun uralle. Japanin hitaasta talouskasvusta on syytetty sekä virheelistä finanssi- ja rahapolitiikkaa että rakenteellisten uudistusten puutetta. Japanin tiestä on varoiteltu vuosikausia niin Suomessa kuin ulkomaillakin.⁶

Toinen maailmansota hävitti merkittävässä määrin Japanin tuotannollista kapasiteettia. Sodan jälkeen Japanin bruttokansantuote aleni 1900-luvun alun tasolle. Japanin talous lähti kuitenkin voimakkaaseen kasvuun melko pian sodan jälkeen. Vuoteen 1956 mennessä bkt oli kasvanut takaisin sotaa edeltävälle tasolle, ja kasvu jatkui senkin jälkeen nopeana. Vuonna 1991 Japanin talous oli jo 20 prosenttia Isoa-Britanniaa suurempi ja 85 prosenttia Yhdysvaltain tasosta.

Japani kytkeytyi kansainvälisille markkinoille tehokkaasti osaavan työvoiman ja kehittyneen teknologian omaksumisen ansiosta. Merkit-

tävä osa ilmiöstä johtui niin sanotusta catch up -ilmiöstä: Japani kykeni omaksumaan uusimmat ja moderneimmat tuotantoteknologiat ja siten kasvattamaan tuottavuuttaan. Tämä on ominaista kaikille kehittyville talouksille. Toisaalta myös työvoimaa siirtyi ripeästi maataloudesta muille aloille. Kaupungistuminen yhdistettynä pääoman kasaantumisen kanssa johti tuottavuuden ja talouden nopeaan kasvuun.⁷

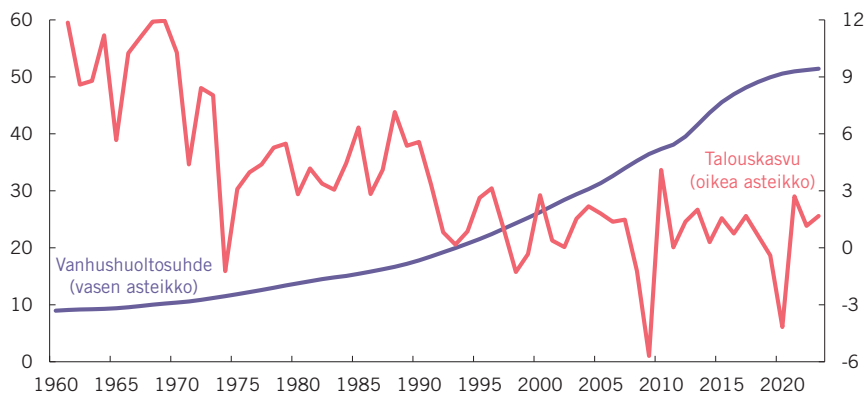
Taloukasvu tyrehtyi äkisti.

Japanin talous ja tuottavuus kasvoivat siis nopeasti ja yhdessä vientä tukevan talouspolitiikan kanssa monista japanilaisista yrityksistä tuli globaalisti tunnettuja. Siksi olikin yllättävää, että Japanin taloukasvu loppui 1990-luvulla kuin seinään. Miten taloukasvu voi loppua niin äkisti? Sama äkillinen taloukasvun loppumisen ilmiö havaittiin Suomessa 2010-luvulla.

Japani on malliesimerkki yhteiskunnan ikääntymisestä ja taloukasvun äkillisestä hidastumisesta. Siksi Japanista voi yrittää ottaa oppia.

KUVIO 8 JAPANIN VANHUSHUOLTOSUHDE JA TALOUKASVU 1960–2023 (%)

LÄHTEET: MAAILMANPANKKI, EUROOPAN KOMISSIO.

Japanin ikääntymiskehitys on monta vuotta Suomea edellä. Japanin vanhushuoltosuhte oli vuonna 2011 samalla tasolla kuin Suomessa vuonna 2023, eli Japani on väestörakenteen muutoksessa reilun vuosikymmenen Suomea edellä.

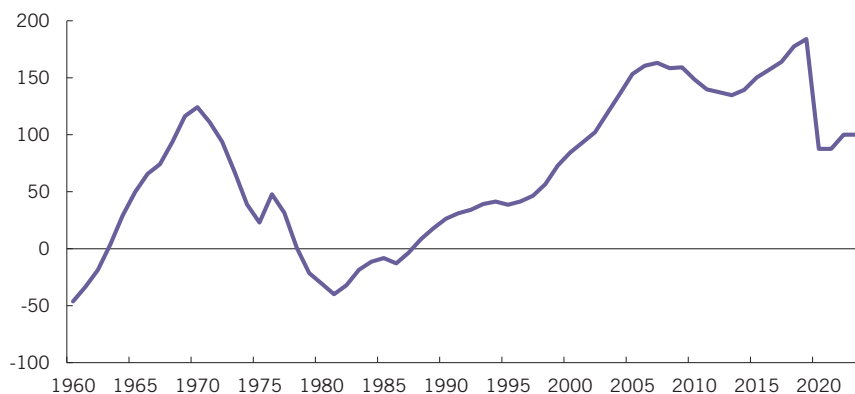
Tätä kirjoitettaessa Japanin vanhushuoltosuhte on jo yli 50 prosenttia eli kahta työkäistä kohti maasta löytyy yksi vanhus. Suomi ei saavuta 50 prosentin vanhushuoltosuhdetta kuin vasta 2050-luvulla. Mutta Japanin väestön vanheneminen ei lopu tähän. Maailmanpankin väestöennusteiden mukaan Japanin vanhushuoltosuhte ylittää ennätysellisen 70 prosentin rajan vuonna 2050.

Yksi syy Japanin ikääntymiseen on äärimmäisen tiukka maahanmuuttopolitiikka. Japanissa on vaalittu käsitystä etnisestä ja kulttuurisesta yhtenäisyydestä, minkä takia maahanmuuttoa on pyritty rajoittamaan.

Tulevaisuuteen katsottaessa vanheneva väestö pakottaa kuitenkin hitaasti hyväksymään realiteetit: maahanmuuttoa tarvitaan, kun työvoimasta tulee vuosi vuodelta niukempi resurssi. Japanissakin on viime vuosina otettu pienen pieniä askeleita työperäisen maahanmuuton mahdollistamiseksi (Kuvio 9).

KUVIO 9 JAPANIN NETTOMAAHANMUUTTO 1960–2023 (1 000 HENKILÖÄ)

LÄHDE: MAAILMANPANKKI.

IKÄÄNTYMINEN PYSÄYTTI TALOUDEN

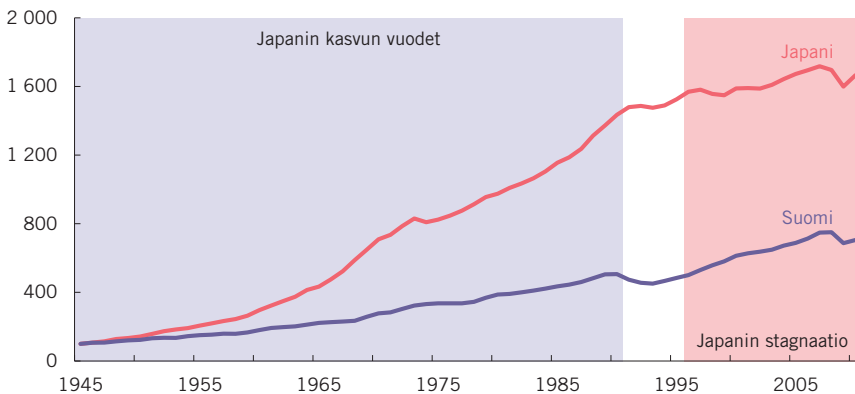
Japanin talouskehityksen analysoinnin kannalta olennainen kysymys kuuluu: mistä talouskasvun määritelmästä olemme kiinnostuneita? Bruttokansantuote kertoo maassa vuoden aikana tuotettujen lopputuotteiden arvon, ja on hyvä indikaattori talouden hartioiden leveydestä.

Kokonaistuotanto antaa osviittaa esimerkiksi siitä, kuinka suuret puolustusvoimat maalla voi olla tai kuinka paljon se pystyy panostamaan perustutkimukseen. Kokonaistuotanto on myös tärkeä indikaattori julkisen velan kestävyuden näkökulmasta, ja yleensä velkaa mitaankin suhteessa bruttokansantuotteeseen. Näin pyritään havainnollistamaan velan suhdetta velan kantokykyyn.

Asukasta kohti laskettu bruttokansantuote (Kuvio 10) puolestaan kertoo maan kansalaisten keskimääräisestä taloudellisesta elintasosta. Hienovaraisempi hyvinvointianalyysi ei tarkastele pelkästään bruttokansantuotetta asukasta kohden vaan huomioi myös muita tekijöitä, kuten vapaaajan määrää. Esimerkiksi eläkeläisten määrän kasvu, ceteris paribus⁸, pienentää asukasta kohti laskettua bruttokansantuotetta, mutta kansantalouden kokonaishyvinvoinnin muutos on epäselvä. Eläköitymisten takia

KUVIO 10 BKT/ASUKAS SUOMESSA JA JAPANISSA 1945–2010 (1945 = 100)

LÄHDE: LONG-TERM PRODUCTIVITY DATABASE.

ihmisten vapaa-aika lisääntyy, mikä on pitkässä juoksussa tavoittelemisen arvoinen asia. Tästäkin näkökulmasta katsottuna on helppo nähdä, miksi työn tuottavuus on niin tärkeä indikaattori kansalaisten hyvinvoinnille.

Työn tuottavuutta mitataan usein bruttokansantuotteen arvolla työllistä tai työtuntia kohti. Pitkän aikavälin talouskasvu johtuu pääasiassa tuottavuuden kasvusta, joskin voimakkaat demografiset siirtymät vaikuttavat kokonaisuuteen merkittävästi. Kaikki edellä mainitut muuttujat, eli bkt, bkt/asukas ja bkt/työtunti, ovat tärkeitä indikaattoreita, mutta Japanin tapauksessa ne kertovat erilaisia tarinoita.

Ei liene sattumaa, että Japanin talouskasvu alkoi hidastua samanaikaisesti väestön ikääntymiskehityksen nopeutumisen kanssa 1990-luvun alussa (Taulukko 1). Japanin hyvien kasvuvuosien kausi päättyi kuin seinään, ja 1990-luvulla keskimääräinen talouskasvu pieneni 1,6 prosenttiin, kun se aikaisemmin oli ollut moninkertainen. Sitten talouskasvu on edelleen hidastunut. Pohjanoteeraus koettiin 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä, kun Japanin talouskasvu oli keskimäärin vain 0,5 prosenttia.

Arvioidaan seuraavaksi Japanin talouskasvun tekijöitä yksinkertaisen jaottelun avulla⁹, eli jaetaan talouskasvu viiteen osatekijään: 1) väestönkasvuun, 2) työikäisen väestöosuuden kasvuun, 3) työllisten (per työikäinen väestö) kasvuun, 4) työtuntien (per työllinen) kasvuun sekä 5) tuottavuuden (bkt per työtunti) kasvuun. Menetelmä perustuu seuraavaan identiteettiin¹⁰:

TAULUKKO 1 JAPANIN TALOUSKASVU JA VANHUSHUOLTOSUHTTEEN KEHITYS ERI VUOSIKYMMENINÄ

Vuosikymmen	Keskim. talouskasvu (%)	Vanhushuoltosuhteen muutos (%-yks.)
1960-luku	10,1	1
1970-luku	5,2	3
1980-luku	4,4	3
1990-luku	1,6	7
2000-luku	0,5	10
2010-luku	1,2	13

LÄHDE: MACROBOND.

$$Y_t = N_t \frac{WA_t}{N_t} \frac{E_t}{WA_t} \frac{H_t}{E_t} \frac{Y_t}{H_t} \equiv N_t a_t e_t h_t y_t, \quad (1)$$

missä Y on bkt, N väestö, a työkäinen väestö per koko väestö, e työlliset per työkäinen väestö, h työtunnit per työllinen ja y tuotanto per työtunti eli tuottavuus. Tehdään sama laskelma vertailun vuoksi myös Suomelle ja Ruotsille. Suomen, Ruotsin ja Japanin talouskasvuluvut eri vuosikymmenillä on dokumentoitu kuvioon 11.

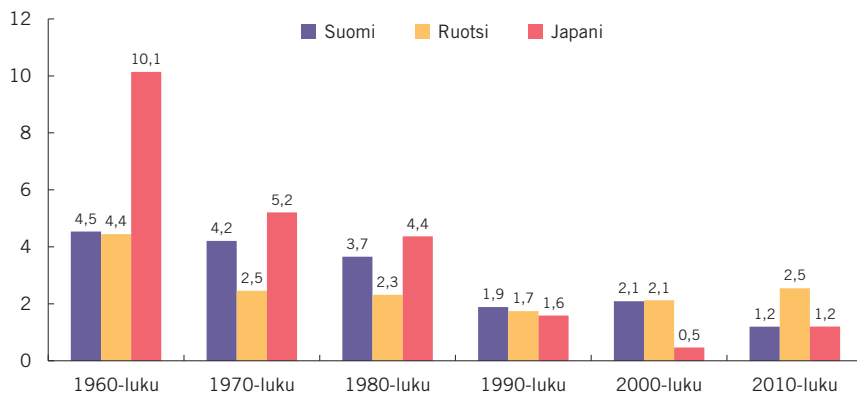
Taloukasvun hajotelma on raportoitu taulukkoon 2. Analyysi on jaoteltu kolmeen aikajaksoon perustuen väestökehityksen muutoksiin Japanissa ja Suomessa. Japanin väestö alkoi vanhentua kiihtyvään tahtiin 1990-luvulla, kun taas Suomessa vastaava koettiin 2010-luvulla.

Vuosina 1970–1989 kaikkien kolmen maan taloudet kasvoivat nopeaa tahtia. Ylivoimaisesti merkittävin taloukasvun osatekijä oli tuottavuuden kasvu työtuntia kohti lasketun tuotannon kasvaessa karkeasti samaa vauhtia kuin kokonaistuotannon. Väestö kasvoi tasaisesti, minkä lisäksi maiden vaurastuessa keskimääräisten työtuntien määrä väheni.

1990-luvulla Japanin taloudelliset haasteet alkoivat, ja sen talous kasvoi enää keskimäärin alle prosentin vuodessa. Suomessa tai Ruotsissa

KUVIO 11 KESKIMÄÄRÄINEN TALOUSKASVU SUOMESSA, RUOTSISSA JA JAPANISSA ERI VUOSIKYMMENINÄ (%)

LÄHDE: MACROBOND.

JAPANIN TAUTI LEVIÄÄ

samanlaista vaikeuksia ei havaittu. Pohjolassa talous kasvoi keskimäärin nopeaa kahden prosentin vauhtia koko ajanjakson ajan.

Japanissa sekä työtunnit että työikäisen väestön osuus pienenevät 1990–2009 samalla, kun väestö kasvoi hitaasti. Kokonaistyöllisyys suhteessa työikäiseen väestöön kehittyi positiivisesti, joskin melko hitaasti. Suomessa ja Ruotsissa väestö kasvoi Japania nopeammin, eivätkä työikäisen väestön osuus tai työtunnit per työntekijä pienentyneet yhtä pal-

TAULUKKO 2 TALOUSKASVUN HAJOTELMA* SUOMESSA, RUOTSISSA JA JAPANISSA

		Suomi	Ruotsi	Japani
1970–1989				
Bkt	Y	3,6	2,1	4,4
Väestö	N	0,4	0,3	0,9
Työikäisen väestön osuus	a	0,1	-0,1	0,0
Työllisyys per työikäinen väestö	e	0,4	0,6	0,0
Työtunnit per työllinen	h	-1,1	-0,6	-0,6
Bkt per työtunti	y	3,8	1,9	4,0
1990–2009				
Bkt	Y	2,0	1,9	0,8
Väestö	N	0,4	0,4	0,2
Työikäisen väestön osuus	a	-0,1	0,1	-0,5
Työllisyys per työikäinen väestö	e	-0,4	-0,6	0,3
Työtunnit per työllinen	h	-0,1	0,0	-0,8
Bkt per työtunti	y	2,2	2,0	1,6
2010–2022				
Bkt	Y	0,9	2,2	0,6
Väestö	N	0,3	0,9	-0,2
Työikäisen väestön osuus	a	-0,6	-0,4	-0,7
Työllisyys per työikäinen väestö	e	0,9	0,6	1,4
Työtunnit per työllinen	h	-0,2	-0,1	-0,9
Bkt per työtunti	y	0,6	1,1	0,9

LÄHDE: OMAT LASKELMAT.

* Hajotelma on muutettu logaritmiseen muotoon ja muunnettu keskimääräiseksi kasvuksi, joten hajotelman osatekijät summautuvat keskimääräiseksi talouskasvuksi. Lukujen pyöristys yhteen desimaaliin aiheuttaa pientä epätarkkuutta. Bkt/asukas-hajotelman saa vähentämällä bkt-luvuista (Y) väestön (N).

jon. Erityisen merkille pantavaa on, että kaikissa maissa, myös Japanissa, tuottavuus kehittyi kohtalaista vauhtia.

Kohtalainenkaan tuottavuuden kehitys ei Japanissa kuitenkaan riittänyt kompensoimaan muissa hajotelman erissä tapahtuneita negatiivisia muutoksia. Tuottavuuden olisi pitänyt kasvaa 75 prosenttia toteutunutta nopeammin (*ceteris paribus*), jotta Japani olisi vuosina 1990–2009 yltänyt samaan talouskasvuun kuin Suomi. Japanin heikko talouskasvu oli siis seurausta työmarkkinoihin ja väestörakenteen muutoksiin liittyvistä tekijöistä.

Viimeisellä tarkasteluperiodilla 2010–2022 myös Suomen talouskasvu hidastui merkittävästi, lähes Japanin tasolle. Suomessa hidasta talouskasvua selittää erityisesti työikäisen väestön vähentyminen. Se olisi hyödyttänyt kasvun lähes kokonaan, jos työllisyysaste ei olisi kääntynyt nousuun.

Erityisen huolestuttavaa on Suomen vuosittaisen tuottavuuskasvun hidastuminen 0,6 prosenttiin. Mikäli tuottavuuskasvua olisi pystytty pitämään vuosien 1990–2009 keskimääräisellä tasolla, olisi koko talouskin kasvanut kaksinkertaista tahtia, eikä esimerkiksi julkisen talouden kestävyys olisi yhtä vakava huoli kuin nyt. Suomen tuottavuuskehitys oli vuosina 2010–2022 Japania hitaampaa, vaikkei Japaninkaan tuottavuuskasvun nopeutta voi kehua taloushistorian valossa.

Yhteenvetona taulukon 2 tuloksista voidaan todeta, että kaikissa maissa tuottavuus ja talous kasvoivat nopeasti ennen 1990-lukua. Seuraavalla tarkastelujaksolla eli 1990–2009 Japanin talouskasvu tyrehtyi, mutta se ei ollut seurausta tuottavuuskasvun hidastumisesta vaan muista tekijöistä. Viimeisellä tarkasteluperiodilla eli 2010–2022 sekä Suomen että Japanin talouskasvu oli hidasta.

Talouskasvun hidastuminen ei ole vaivannut Ruotsia, jonka kolkasta Suomi putosi 2010-luvulla. Suomen tuottavuuskehitys hidastui Japaniakin hitaammaksi. Tuottavuuskasvun hidastumista selittävät osin erityisesti Suomea koskevat erityistekijät, kuten Nokian taantuminen, mutta suurin taustalla oleva tekijä on väestön vanheneminen.

PELKKÄ TYÖLLISYYDEN KASVU EI RIITÄ

Tarkastellaan seuraavaksi, mitä kaavan (1) identiteetin perusteella voidaan odottaa Suomen tulevaisuudelta.

Työn tuottavuuden osalta lasketaan kaksi skenaariota: realistinen ja optimistinen. Realistinen oletus tarkoittaisi hieman viime vuosikymmentä nopeampaa, 0,7 prosentin vuotuista tuottavuuskasvua, kun taas optimistinen oletus on 1,4 prosenttia eli kaksinkertainen realistiseen nähden. Selvitetään annettujen oletusten valossa, kuinka paljon työllisyyden pitäisi muuttua, jotta Suomi saavuttaisi keskimäärin 1,5 prosentin vuosittaisen talouskasvun.

Väestöllisten muuttujien kontribuutio laskelmassa on pieni. Väestö ei kasva vuosina 2023–2032 ja pienenee hieman 2033–2042. Työikäinen väestö suhteessa koko väestöön pienenee lievästi molemmilla tarkastelujaksoilla. Työtuntien kontribuutio on nolla, mikä saattaa olla hieman optimistinen oletus, koska työllistä kohti laskettujen työtuntien määrä on aiempina vuosikymmeninä pienentynyt.

Realistisessa skenaariossa työllisyyden pitäisi nousta 0,9 prosenttia vuodessa, jotta 1,5 prosentin talouskasvu saavutettaisiin. OECD:n tilastojen mukaan Suomessa oli noin 2,6 miljoonaa työllistä vuonna 2022. Näin ollen työllisyyden pitäisi nousta keskimäärin noin 25 000:lla joka vuosi, jotta talouskasvutavoitteeseen päästäisiin. Tavoite on likimain mahdoton saavuttaa huomioiden, että karkeasti saman tahdin pitäi-

TAULUKKO 3 TYÖLLISYYDEN KASVUTARVE, JOTTA 1,5 PROSENTIN TALOUSKASVU SAAVUTETAAN

		2023–2032		2033–2042	
		R	O	R	O
Bkt	Y		1,5		1,5
Väestö	N		0		-0,1
Työikäisen väestön osuus	a		-0,1		-0,1
Työllisyys per työikäinen väestö	e	0,9	0,2	1,0	0,3
Työtunnit per työllinen	h		0		0
Bkt per työtunti	y	0,7	1,4	0,7	1,4

LÄHDE: OMAT LASKELMAT.

si jatkua koko 20 vuoden ajanjakson ajan. Suomen työllisyyden pitäisi nousta liki 600 000:lla vuoteen 2042, jolloin työllisyysaste olisi jo lähes 100 prosenttia.

Optimistisessa skenaariossa tuottavuus kasvaa on kaksinkertaista eli 1,4 prosentin vauhtia. Tämä on korkea, muttei välttämättä mahdoton tavoite. Tällöin työllisyyden pitäisi kasvaa vain noin 5 000:lla vuosittain ja koko aikaperiodilla siis noin 100 000:lla.

Optimistisen skenaarion työllisyysmuutos vaikuttaa jo melko realistiselta, mutta kysymys kuuluu: mistä näin voimakas tuottavuuskasvun kiihtyminen voisi tulla? Helppoja vastauksia ei ole, mutta lohtua luo se tosiasia, että Suomen ikääntymiskehitys hidastuu edelliseen vuosikymmeneen verrattuna, mikä luo aiempaa paremmat edellytykset tuottavuuskasvun kiihtymiselle.

Yllä esitetty laskelma on spekulatiivinen ja todennäköisesti epätarkka, mutta se havainnollistaa, ettei 1,5 prosentin talouskasvutavoitteeseen ole mahdollista päästä pelkästään työllisyyttä kasvattamalla.

Työmarkkinoiden toimivuuden kehitys on toki tärkeä osa kokonaisuutta, mutta sen vaikutus talouden kasvunäkymiin on rajallinen. Todennäköisesti tuottavuuden kasvu on se tekijä, jonka perusteella onnistuminen mitataan. Sen lisäksi onnistunut työperäisen maahanmuuton houkuttelu voi auttaa merkittävästi talouskasvutavoitteessa.

TALOUSKASVU MÄÄRITTÄÄ VELKAKESTÄVYYTTÄ

Hitaalla talouskasvulla on merkitystä tulevaisuuden velkakestävyiden kannalta. Julkisen velan kokonaismäärä suhteutetaan yleensä kokonaistuotantoon sen takia, että bruttokansantuote määrittää kansantalouden velanmaksukyvyn.

Maan julkinen talous on hyvällä tolalla niin kauan, kun bruttokansantuote kasvaa nopeammin kuin julkinen velka, koska näin julkisen velan bkt-suhde alenee. Toisaalta ongelmia on tiedossa, mikäli julkinen velka kasvaa pitkän aikaa nopeammin kuin kokonaistuotanto. Näin on tapahtunut Suomessa ja Japanissa sekä useissa velkakriisimaissa, muttei esimerkiksi muissa Pohjoismaissa.

Julkisen velkasuhteen nopea kasvuvauhti on ongelma monesta syystä. Velkaraha ei ole ilmaista, ja mitä enemmän velkaa on, sitä suuremmat velanhoitokustannukset rasittavat julkista taloutta. Tämä kustannus on suoraan pois muista hyvistä asioista, joita julkinen talous kansalaisille tuottaa.

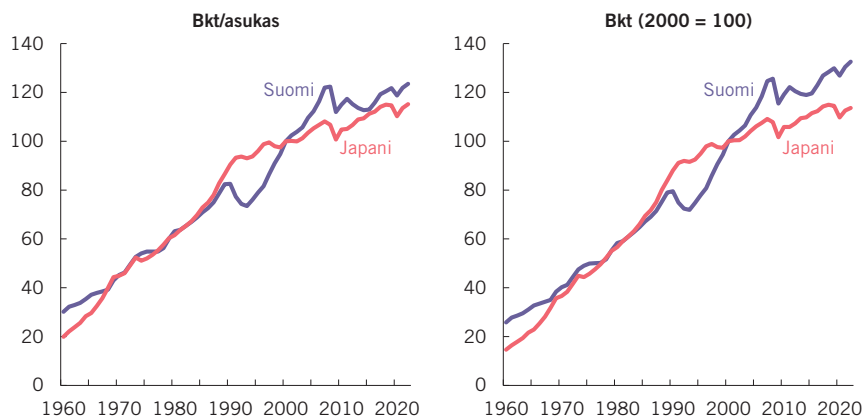
Toiseksi maan velanmaksukyky on kestäväällä pohjalla, kunnes markkinat alkavat epäillä maan velanmaksukykyä. Velkakestävyys yleinen epäily johtaa riskipremioiden nousuun ja siten velanmaksukustannusten nousuun, mikä edelleen heikentää julkisen talouden tilaa ja pahimmillaan johtaa velkakriisiin.

On tilannesidonnaista, mikä velkataso laukaisee velkakriisin. Kehittyvissä talouksissa, missä talouden rakenteelliset haasteet ovat suuria, velkakriisin laukaiseva velkataso saattaa olla melko matalakin. Kehittyneimmissä talouksissa velkaraja on tyypillisesti korkeampi.

Kolmanneksi velkasuhteen kasvuvauhti kertoo yhteiskunnan kyvystä ratkaista vaikeita yhteiskunnallisia ongelmia. Maan poliittinen järjestelmä saattaa toimia huonosti, jolloin julkista taloutta ei kyetä tasapainottamaan, vaikka tarve olisi suuri. Tällöin yleensä muitakaan poliittisesti

KUVIO 12 ELINTASO JA KOKONAISTUOTANTO SUOMESSA JA JAPANISSA 1960–2022 (2000 = 100)

LÄHDE: MACROBOND.

kiperiä kysymyksiä ei kyetä järkevällä tavalla ratkaisemaan, ja kasvava julkinen velka on indikaattori syvemmistä pulmista maan poliittisessa päätöksentekojärjestelmässä.

Ongelmatilanteessa maa saattaa inflatoida velkansa. Toisin sanoen velanmaksukyvyyn heikentyessä inflaatio lähtee kiihtymään voimakkaasti, mikä alentaa nimellisten velkakirjojen arvoa. Usein taustalla on rahapoliittinen ekspansio. Tämä ei Suomen näkökulmasta ole mahdollista, koska rahapoliittinen päätösvalta on siirretty Euroopan keskuspankille. Eikä vaihtoehto muutenkaan olisi erityisen hyvä, koska kiihtyvä inflaatio aiheuttaisi sekä isoja hyvinvointitappioita kansalaisille että ongelmia yrityksille.

Julkinen talous on seuraavienkin hallitusten ongelma.

Ikääntyvässä kansantaloudessa aktiiviväestön määrä ei kasva tai se peräti pienenee. Tällä on suora vaikutus bruttokansantuotteeseen, koska työpanos on merkittävä tuotannontekijä. Kasvu ei välttämättä riitä kompensoimaan työpanoksen pientymistä, jolloin talouskasvu jää helposti nollan tuntumaan. Tosin tuottavuuskasvukaan ei koko painolaan paranna velkakestävyttä, sillä tuottavuuskasvu johtaa korkeampaan ansiotasoon. Se puolestaan nostaa automaattisesti julkisen talouden kustannuksia indeksisidonnaisten menoerien kautta.

Vanhenevan väestön, pienenevän syntyvyyden ja vähäisen maahanmuuton yhteiskunnassa maan velkakestävyys saattaa joutua koetukselle bruttokansantuotteen hitaan kasvun takia.

Näin on käynyt Suomessa, vaikkakin Suomen maine kansainvälisillä velkakirjamarkkinoilla on toistaiseksi hyvä. Fitch Ratings antoi Suomelle elokuussa 2024 AA+-luokituksen, mikä ei ole huono – samalla tasolla ovat muiden muassa Itävalta, Kanada, Uusi-Seelanti ja Yhdysvallat.

Suomi on kuitenkin jokseenkin kaukana parhaasta AAA-luokasta, johon esimerkiksi muut Pohjoismaat on luokiteltu. Lisäksi Fitch muutti Suomen talouden pitkäaikaisen näkymän negatiiviseksi, mikä enteilee luottoluokituksen laskua, jos suuntaa ei saada käännettyä. Signaali on selkeä, ja johtopäätös on, ettei julkisen talouden tasapainottaminen ole pelkästään istuvan hallituksen ongelma, vaan myös seuraavien hallitusten. Löperölle tai edes neutraalille julkisen talouden hoidolle ei enää ole varaa uhrata yhtään hallituskautta, vaan myös seuraava hallitus on pakotettu tekemään poliittisesti ikäviä päätöksiä julkisen talouden tasapainottamiseksi ja rakenteellisen talouskasvun nopeuttamiseksi.

Bruttokansantuotteen tulevan kasvun osalta Etelä-Korea on äärimmäinen esimerkki syntyvyyden romahtamisen merkityksestä. Maan syntyvyys on maailman alhaisinta kokonaishedelmällisyysluvun ollessa noin 0,7 vuonna 2023. YK:n vakioisen syntyvyyden väestöennusteen mukaan Etelä-Korean väestö pienenee vuoden 2023 noin 52 miljoonasta 45 miljoonaan seuraavan 25 vuoden aikana.

Etelä-Korealla on siten tulevaisuudessa vaikeuksia ylläpitää aiempaa talouskasvuaan, mikä puolestaan aiheuttaa paineita julkisen talouden tasapainolle. Vaikka Etelä-Korea pystyisikin tarjoamaan kohtalaisen elintason kansalaisilleen, pitkässä juoksussa väestön pienentyminen aiheuttaisi ongelmia myös esimerkiksi sotilaallisen turvallisuuden näkökulmasta arvaamattoman Pohjois-Korean naapurissa.

Maa siis saattaa kyetä ylläpitämään kansalaistensa elintasoja, mutta se ei ole riittävä ehto makrotaloudelliselle vakaudelle. Myös maan velanhoidokyky on tärkeää, ja siksi tarvitaan asukasta kohden lasketun bruttokansantuotteen kasvun lisäksi myös talouskasvua.

NÄIN IKÄÄNTYMINEN VAIKUTTAA MEIHIN

Väestön ikääntyessä heikkenee myös
tuottavuus ja riskinottohalukkuus

- Suomen asukasta kohti laskettu bruttokansantuote vuonna 2019 on 16–28 prosenttia matalampi verrattuna tilanteeseen, jossa nopeaa ikääntymistä ei olisi tapahtunut.
- Ikääntyminen aiheuttaa ensinnäkin taakan julkiselle taloudelle. Se luo paineita veronkiristyksille ja julkisten palveluiden leikkauksille. Velkaisen maan on vaikea reagoida suhdannevaihteluihin tai tehdä tärkeitä julkisia investointeja.
- Toiseksi ikääntyminen vaikuttaa talouteen siten, että työikäisen väestön vanheneminen pienentää tuottavuutta. Suomessa erityisesti yli 50-vuotiaiden määrä työmarkkinoilla on kasvanut roimasti viimeisen 20 vuoden aikana.
- Kolmanneksi väestön vanheneminen vähentää talouteen liittyviä riskinottohaluja. Esimerkiksi sijoittaminen, yrittäjäksi ryhtyminen tai työpaikan vaihtaminen liittyvät kaikki riskinottohaluun.
- Ikäihmiset tarvitsevat muita enemmän terveys- ja hoivapalveluita. Neljäs vaikutuskanava on kansantalouden palveluvaltaistuminen. Sivutuotteena tuottavuus pienenee, koska julkisen palvelusektorin tuottavuus on keskimäärin teollisuutta pienempää.
- Viidenneksi väestön ikääntyminen todennäköisesti alentaa talouden luonnollista korkotasoa. Koska Suomi on ikääntynyt muuta euroaluetta voimakkaammin, olisi vallitsevan korkotasonkin pitänyt alentua ikääntymisen mukana.

Väestön ikääntymisen vaikutuskanavat talouskasvuun voidaan jakaa viiteen tekijään:

1. Ikääntyminen aiheuttaa taakan julkiselle taloudelle.
2. Työikäinen väestö vanhenee
3. Ikääntyminen vähentää riskinottohaluja.
4. Kansantalous palveluvaltaistuu.
5. Tasapainokorko muuttuu.

1

IKÄÄNTYMINEN AIHEUTTAA TAAKAN JULKISELLE TALOUDELLE

Väestön ikääntyminen on ilmiö, jossa vanhusväestön osuus kasvaa suhteessa työikäiseen väestöön. Tämä muutos vaikuttaa merkittävästi julkisen talouden tuloihin ja menoihin, sillä työikäiset ovat pääasiassa nettoveronmaksajia, kun taas vanhusväestö on tulonsiirtojen saajapuolella. Ikääntyminen asettaa paineita veronkiristyksille ja julkisten palveluiden leikkauksille.

Kestävyysvajelaskelma on staattinen painelaskelma, joka arvioi, kuinka paljon julkisia menoja tulisi leikata tai veroja kiristää keskipitkällä aikavälillä, jotta julkisen talouden pitkän aikavälin tasapaino saavutettaisiin.

Valtiovarainministeriön laskelmien mukaan Suomen kestävyysvaje on tällä hetkellä noin kaksi prosenttia, mikä tarkoittaa noin seitsemän miljardin euron sopeutustarvetta vuoden 2028 tasolla, jotta Suomen velkataso vakautuisi. Laskelmassa ei ole huomioitu istuvan hallituksen kaikkia toimenpiteitä, jotka onnistuessaan pienentäisivät kestävyysvajetta. Ikäsidonnaiset menot, kuten terveydenhuolto ja pitkäaikaishoiva, ovat kestävyysvajeen keskeisiä aiheuttajia.

Kestävyysvajetta on mahdollista purkaa monin tavoin: julkisia menoja leikkaamalla, verotusta kiristämällä tai julkisen sektorin tuottavuutta parantamalla (Kuvio 13). Poliittiset ja tekniset haasteet tekevät sopeutuksesta vaikeaa, mutta yksi asia on selvä: julkisen sektorin tuottavuuden kasvu on tärkeää. Lähes jokainen hallitus on asettanut julkisen sektorin tuottavuuden kasvun tavoitteekseen, vaikka tulokset ovatkin jääneet vähäisiksi.

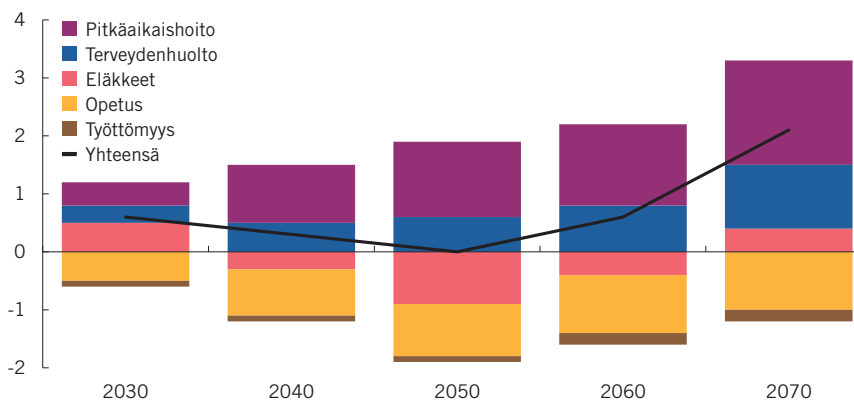
Valtiovarainministeriön laskelmien mukaan sosiaali- ja terveyspalveluiden tuottavuuden kasvu 0,5 prosenttiyksiköllä pienentäisi kestävyysvajetta 1,5 prosenttiyksiköllä. Julkisen sektorin tuottavuuden parantaminen olisi keskeinen toimenpide julkisen talouden kestävyys-suhteen, mutta sen toteuttaminen on vaikeaa. Viime vuosina julkisen sosiaali- ja terveyssektorin tuottavuus ei ole kehittynyt toivotulla tavalla, ja peruslaskelmissa oletetaan sote-palveluiden tuottavuuden kasvun olevan nolla. Se on valitettavasti realistinen oletus.

Isossa kuvassa väestön vanheneminen lisää julkisen talouden menoja, mikä nostaa veroastetta ja syrjäyttää yksityistä elinkeinotoimintaa, ja siten kansantalouden tehokkuustappiot lisääntyvät. Lisäksi julkisen velan kasvun kautta todennäköisyys makrotaloudellisille epävakauksille lisääntyy. Julkisen talouden ollessa alijäämäinen myös julkisen talouden liikkumatila pienenee, ja velkaisen maan on vaikeampi reagoida esimerkiksi suhdannevaihteluihin tai tehdä tärkeitä julkisia investointeja.

Taloukasvun vaikutus julkiseen velkaan on suuri. Vaikutusta voi havainnollistaa mallilla taloukasvun ja velan euromäärien kehityksestä. Tehdään oletus, että Suomen taloukasvu olisi ollut vuodesta 2011

KUVIO 13 IKÄSIDONNAISTEN MENOJEN MUUTOS VUODESTA 2023 SUHTEESSA BKT:HEN (% YKS.)

LÄHDE: VALTIOVARAINMINISTERIÖ.

NÄIN IKÄÄNTYMINEN VAIKUTTAA MEIHIN

eteenpäin 1,3 prosenttiyksikköä toteutunutta korkeampaa. Näin Suomen talouskasvu olisi ollut samalla tasolla Ruotsin kanssa.

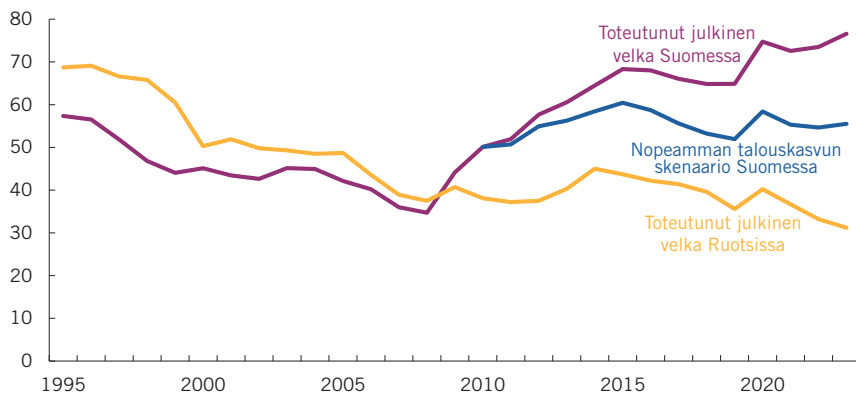
Oletetaan lisäksi, että talouskasvun kiihtyminen hidastaa velan bruttomääräistä kasvua yksi yhteen, mikä on sopusoinnussa datan kanssa. Toisin sanoen, talouskasvun kiihtyminen prosentilla hidastaa velan kasvua prosentilla. Vaikutus johtuu ennen kaikkea siitä, että talouskasvun kiihtyessä julkisen talouden tulot kasvavat ja näin velka kasvaa hitaammin.

Siltä osin oletus on rohkea, että tuottavuuskasvu nostaa myös palkkoja ja siten ansioihin sidottuja indeksejä ja julkisen talouden menoja. Lisäksi julkisen velkasuhteen parantuessa päättäjät ovat alttiimpia lisäämään julkisia menoja. Historia on osoittanut, että julkisten menojen lisääminen on poliittisesti houkuttelevampaa kuin alijäämien leikkaaminen, eikä tämän dynamiikan voi odottaa muuttuvan tulevaisuudessaakaan. Vanhan sanonnan mukaan poliitikkojen horisontti on neljä vuotta, kun taas julkisen talouden tasapainon osalta aikahorisontti on moninkertainen.

Laskelman mukaan Suomen velkasuhde olisi tällä hetkellä noin 20 prosenttiyksikköä matalampi, mikäli Suomen tuottavuus olisi kasvanut yhtä nopeasti kuin Ruotsissa. Laskelman ero toteutuneeseen on

KUVIO 14 JULKINEN VELKA/BKT SUOMESSA JA RUOTSISSA 1995–2023 (%)

LÄHDE: MACROBOND JA OMAT LASKELMAT.

suuri, varsinkin huomioiden, että vaikutus toteutuu vain hieman yli 10 vuodessa.

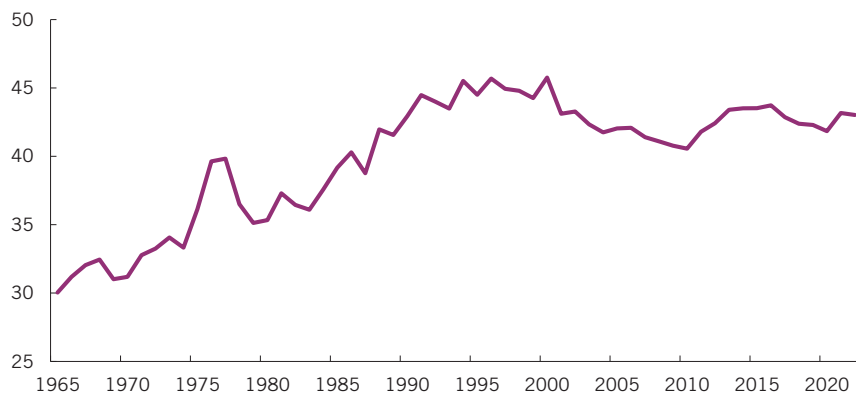
Toisaalta laskelmasta käy ilmi, ettei Suomi olisi näin optimistisellakaan talouskehityksellä päässyt yhtä hyvään lopputulokseen velkasuhteen kehityksen osalta kuin Ruotsi, jossa julkinen velkasuhde on jopa pienentynyt vastaavalla ajanjaksolla.

Suomessa on otettu velkaa.

Suomessa on onnistuttu välttämään mittavat veronkiristykset viimeisen 15 vuoden aikana. Toisaalta päättäjät eivät ole kyenneet tasapainottamaan julkisen talouden tuloja ja menoja, mikä on johtanut velkaantumiseen. Julkinen velka ei ole ilmaista. Tällä hetkellä koemme konkreettisesti sen, että korkotason nousu on kasvattanut velanhoitokustannuksia ja esimerkiksi valtion budjetista on varattava merkittävä siivu pelkästään velanhoitokustannuksiin.

KUVIO 15 KOKONAISSEROASTE SUOMESSA 1965–2023 (%)

LÄHDE: OECD.

NÄIN IKÄÄNTYMINEN VAIKUTTAA MEIHIN

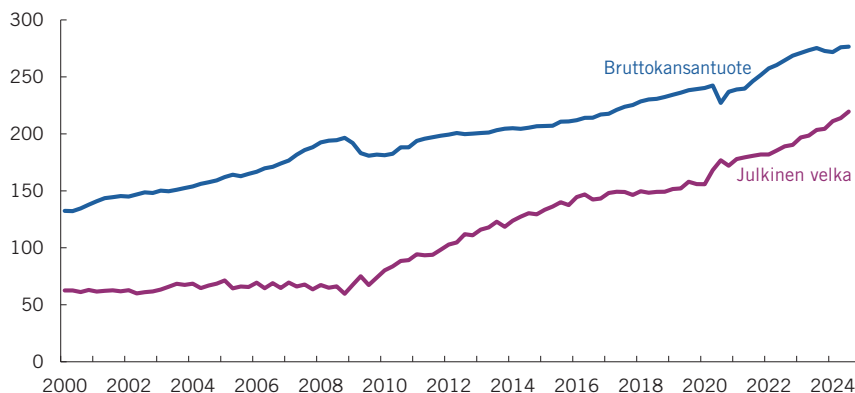
Yleensä ajatellaan, että optimaalisessa verojärjestelmässä on laaja veropohja ja matala veroaste. Suomessa veroaste on kansainvälisesti vertaillen kireä, mikä aiheuttaa hyvinvointitappioita ja kannustinongelmia kansalaisille. Väestön ikääntymisen yksi seuraus on se, ettei korkeita veroasteita olla kyetty alentamaan (Kuvio 15).

Tämä rajoittaa taloudellista aktiiviteettia ja vähentää ihmisten luottamusta julkiseen sektoriin, kun kireästä verotuksesta huolimatta julkinen talous velkaantuu. Pysyvästi korkeat ja mahdollisesti kasvavat veroasteet ovat seurausta pitkälti väestön ikääntymisestä. Esimerkiksi Ruotsissa ansiotuloverotuksen jyrkkää progressiota on kyetty keventämään, koska ikääntymisen kustannukset ovat selvästi Suomea pienempiä ja julkinen talous on paremmin tasapainossa.

Väestön ikääntyminen asettaa Suomen julkiselle taloudelle merkittäviä haasteita. Kestävyysvajeen pienentäminen vaatii rohkeita poliittisia päätöksiä ja tehokkaita toimenpiteitä. Julkisen sektorin tuottavuuden parantaminen ja julkisen talouden tasapainottaminen ovat avainasemassa, jotta voimme turvata hyvinvointivaltion tulevaisuuden. Alijäämiä umpeen kurottaessa kansalaisten on syytä varautua siihen, että julkisen sektorin palvelulupauksesta on jonkin verran tingittävä, mikä käytännössä tarkoittaa palveluiden laadun ja saatavuuden heikentymistä.

KUVIO 16 BRUTTOKANSANTUOTE JA JULKINEN VELKA SUOMESSA 2000–2024 (MRD. EUROA)

LÄHDE: MACROBOND.

NÄIN IKÄÄNTYMINEN VAIKUTTAA MEIHIN

2 TYÖIKÄINEN VÄESTÖ VANHENE

Työikäisen väestön työn tuottavuus kasvaa noin 40–50-vuotiaaksi saakka, minkä jälkeen se lähtee laskuun. Yksilötason vaihtelu on kuitenkin suurta. Joillakin yksilöillä tuottavuus pienenee iän karttuessa vähemmän kuin toisilla, ja joidenkin tuottavuus voi kasvaa. Myös työtehtävillä ja koulutustasolla on vaikutuksensa siihen, miten tuottavuus kehittyy.

Väestötasolla ilmiö on kuitenkin todellinen. Esimerkiksi Aiyarin ja Ebeken (2016) arvion mukaan yhden prosenttiyksikön nousu 55–64-vuotiaan väestön työvoimaosuudessa on yhteydessä 0,25–0,7 prosenttiyksikön vähenemiseen työn tuottavuuden vuosikasvussa.¹¹ Calvo-Sotomayor ym. (2019) puolestaan arvioivat, että yhden prosentin kasvu 55–64-vuotiaiden työllisyysosuudessa on yhteydessä 0,1–0,5 prosentin vähenemiseen työn tuottavuuskasvussa.¹²

Myös työkyvyttömyysriski kasvaa merkittävästi iän myötä. Tutkimuksen mukaan 55–62-vuotiaiden työkyvyttömyysriski on kymmenkertainen verrattuna 25–34-vuotiaisiin.¹³

Suomessa erityisesti yli 50-vuotiaiden määrä työmarkkinoilla on kasvanut roimasti viimeisen 20 vuoden aikana. Vuosien 2000–2022 aikana 50–59-vuotiaiden työllisyys kasvoi 43 000:lla ja yli 60-vuotiaiden huppeasti yli 183 000:lla. Viime vuosina nähty työllisyyden kasvu on kokonaan vanhempien työntekijöiden ansiota, kun samalla työllisten määrä alle 50-vuotiaissa on hieman pienentynyt. Ikääntyneiden työllisyyden kehitys on ollut suotuisaa ja tavoiteltua, mutta samalla se on todennäköisesti johtanut tuottavuuden pienenemiseen kansantalouden tasolla.

Työikäinen väestö vanheni Suomessa erityisesti vuosituhannen ensimmäisellä vuosikymmenellä ja maltillisemmin vuosituhannen toisella vuosikymmenellä (Kuvio 17). Toisaalta yli 65-vuotiaan väestön työllisyysaste on kasvanut roimasti 2010-luvulla. Lakisääteisen eläkeiän jälkeen työskentelevään väestöryhmään on todennäköisesti valikoitunut keskimääräistä parempikuntoisia ja työstään innostuneita ihmisiä, joiden tuottavuus on ikäryhmässään keskiarvoa korkeampi.

Työvoiman vanhentumisen negatiivinen tuottavuusvaikutus on Aiyarin ja Ebeken (2016) sekä Calvo-Sotomayorin ym. (2019) tutkimusten valossa tapahtunut pääasiassa vuosituhannen ensimmäisellä vuosikymmenellä, jolloin talouskasvu ja tuotavuuskasvu olivat Suomessa vielä hyvällä tasolla. Suomen talouskasvu olisi saattanut olla siis havaittua-kin nopeampaa vuosituhannen ensimmäisellä vuosikymmenellä ilman työikäisten väestörakenteen muutosta.

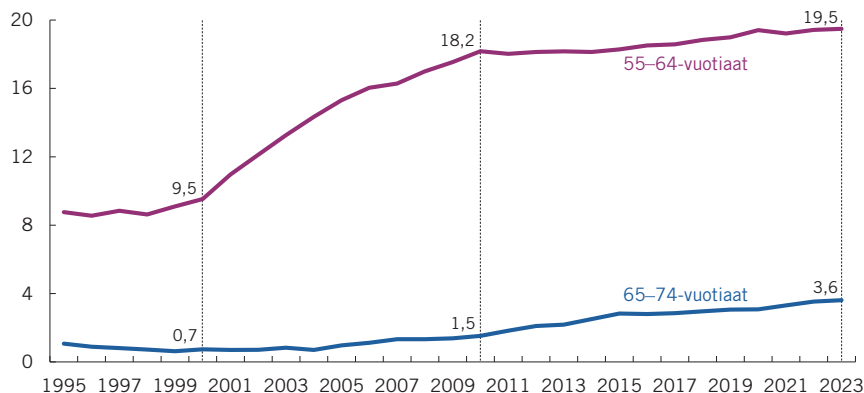
Toisen näkökulman työväestön ikääntymiseen tarjoaa Ozimek ym. (2018) tarkastelemalla ikääntymisen vuotovaikutuksia (spill-over effects). Tutkijat testaavat kahta hypoteesia: albatrossi vai viisas mies?¹⁴

Viisas mies -hypoteesi viittaa työvoiman ikääntymisen positiivisiin vaikutuksiin, kun vanhemmat työntekijät voivat jakaa kokemuksen tuomaa tietoa nuoremmille työntekijöille ja näin parantaa työpaikan tuottavuutta.

Albatrossi-hypoteesi puolestaan pätee silloin, jos suurempi osuus vanhempia työntekijöitä pienentää työpaikan tuottavuutta. Tutkijoiden tulokset antavat viitettä jälkimmäiselle hypoteesille. Yksi tutkijoiden esille nostama mahdollinen syy negatiiviselle vuotovaikutukselle

KUVIO 17 IKÄÄNTYNEIDEN TYÖLLISYYSOSUUS SUOMESSA (%)

LÄHDE: MACROBOND.

NÄIN IKÄÄNTYMINEN VAIKUTTAA MEIHIN

on, että ikääntyneet työntekijät saattavat vastustaa tuottavuutta lisääviä uusia teknologioita. Tutkijat löytävätkin viitteitä tästä mekanismista.

Paljon huomiota osakseen on myös saanut Acemoglun ja Restrepon (2017) tutkimus, missä tuodaan esiin mahdollinen mekanismi työväestön ikääntymisen ja tuottavuuden kasvun välille.¹⁵ Hypoteesin mukaan työikäisen väestön ikääntyminen luo työvoimakapeikkoja, minkä takia yritykset investoivat aiempaa voimakkaammin työtehtävien automaatioon ja siten työn tuottavuus paranee. Tutkijat eivät kuitenkaan esitä vahvaa empiiristä evidenssiä väitteensä tueksi.

Työvoiman vanhenemisen vaikutus tuottavuuteen ei ole taloustieteellisessä tutkimuskirjallisuudessa ratkaistu kysymys. Erityisesti makrotason tutkimukset tuottavat negatiivisen yhteyden työvoiman vanhenemisen ja tuottavuuden välille, kun taas mikrotasolla tulokset ovat moninaisempia.

3 RISKINOTTOHALU VÄHENEÉ

Yrittäminen ja yritteliäisyys ovat riskinottoa. Mitä enemmän kansantaloudessa on halua ottaa riskiä, sitä enemmän syntyy liiketoimintaa ja menestyviä yrityksiä, jotka innovoivat ja työllistävät.

Riskinottohalu korreloi negatiivisesti ikääntymisen kanssa. Ihmisistä tulee iän myötä turvallisuushakuisempia. Riskinottohalun muutoksilla on kauaskantoisia vaikutuksia ihmisten elämään. Esimerkiksi säästäminen, sijoittaminen, yrittäjäksi ryhtyminen tai työpaikan vaihtaminen liittyvät kaikki läheisesti riskinottohaluun tai käänteisesti turvallisuushakuisuuteen. Myös perheen perustaminen tai äänestyskäyttäytyminen heijastavat suhtautumista riskinottoon. Ei ole sattumaa, että stereotyyppinen start-up-yrittäjä on nuori mies. Monessa tutkimuksessa on käynyt ilmi, että nuorten miesten riskinottohalu on muita väestöryhmiä korkeampaa, joskin miesten ja naisten väliset erot ovat joskus kontekstisidonnaisia.¹⁶

Maahanmuutto on tärkeää paitsi väestörakenteen muutoksen vaikutusten lieventämiseksi, myös innovaatiotoiminnan vauhdittamiseksi.

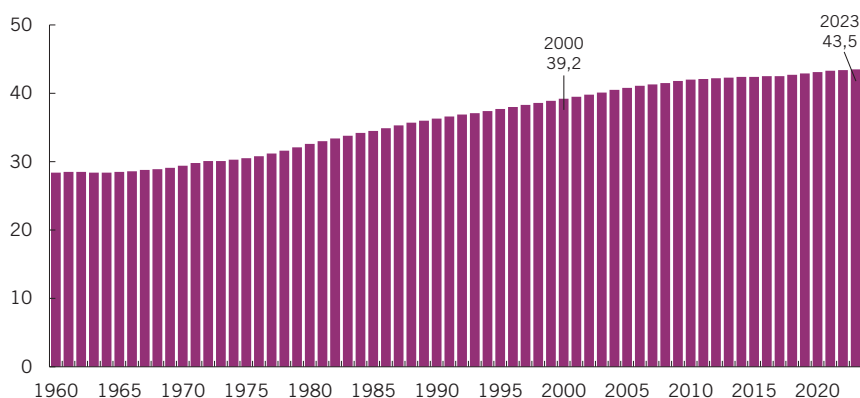
Innovaatiotutkimuksessa on käynyt ilmi, että maahanmuuttajataustaiset ihmiset ovat yliedustettuina innovaattoreina esimerkiksi patenttien kehittäjinä. Suomessa asuvia maahanmuuttajakeksijöitä on ollut mukana yli viidenneksessä ICT-patenttihakemuksista ja vuonna 2021 haetuista patenteista 60 prosentissa oli mukana ulkomaalaisia keksijöitä.¹⁷

Suomessa maahanmuutto on viime vuosikymmeninä ollut jokseenkin vähäistä, minkä takia maahanmuuttajataustaisten ihmisten innovatiivinen rooli on jäänyt kansantaloudellisesti vähäisempään asemaan kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa tai Ruotsissa. Maahanmuuttajat ovat keskimäärin kantaväestöön kuuluvia nuorempia ja siten avoimempia riskinotolle, mutta maahanmuuttajat myös sietävät keskimäärin verrokkejaan paremmin riskejä.¹⁸

Dohmen ym. (2017) ovat tutkineet ikääntymisen vaikutusta riskinottohaluun paneeliaineistolla erottaen kohortti- ja kalenteriaikavaikutukset. Erottelu on tärkeää, koska samanikäiset ihmiset suhtautuvat eri tavalla riskiin suhdannesyökin eri vaiheissa: taantumassa riskinottohalu on erilaista kuin noususuhdanteessa. Toisaalta ikäkohorttien välillä on eroja. Esimerkiksi vuonna 1940 syntyneen 25-vuotiaan riskimielitymykset eivät 1960-luvun puolivälissä välttämättä olleet samanlaiset kuin vuonna 1995 syntyneellä 25-vuotiaalla vuonna 2020.

KUVIO 18 MEDIAANI-IKÄ SUOMESSA 1960–2023

LÄHDE: MACROBOND.

NÄIN IKÄÄNTYMINEN VAIKUTTAA MEIHIN

Tutkijoiden pitkittäisaineistot on kerätty Saksasta ja Hollannista. Dohmenin ym. tulosten mukaan ihmisten keskimääräinen riskinottohalukkuus alenee noin 65 ikävuoteen asti, minkä jälkeen se tasoittuu. Tutkijoiden mittarilla jokainen ikävuosi pienentää riskinottohalukkuutta 0,023 keskihajonnan verran, eli maan mediaani-ikä 10 vuoden kasvu vähentää riskinottohalukkuutta 0,23 keskihajonnalla.

Dohmenin ym. tulosta on mahdollista konkretisoida muita tutkimuksia ja tilastoaineistoja yhdistelemällä. Suomalaisten mediaani-ikä on noussut vuosien 2000 ja 2023 välillä noin neljällä vuodella (Kuvio 18). Dohmenin ym. (2011; 2017) tuloksia hyödyntäen tämä tarkoittaa noin prosenttien vähemmän sijoituksia osakkeisiin ja kolme prosenttia vähemmän yksinyrittäjyyttä. Luvut ovat karkeita esimerkkejä, mutta kuvaavat vaikutuksen mittaluokkaa.

Kansantaloudellisesti väestön keski-ikä kasvu tarkoittaa, että riskinottohalu vähenee verrattuna tilanteeseen, jossa työikäisen väestön keski-ikä olisi noussut vähemmän.

Vaikutus kertaantuu ajassa, kun väestö on vuosi vuodelta hieman edellistä vuotta vanhempaa. Edellä esitetyt esimerkit sijoittamisesta ja yrittäjyydestä ovat yksittäisiä esimerkkejä, mutta käytännössä ilmiö levittäytyy jokaiselle inhimillisen päätöksenteon osa-alueelle täten vahvistuen ilmiön kokonaisvaikutusta.

4

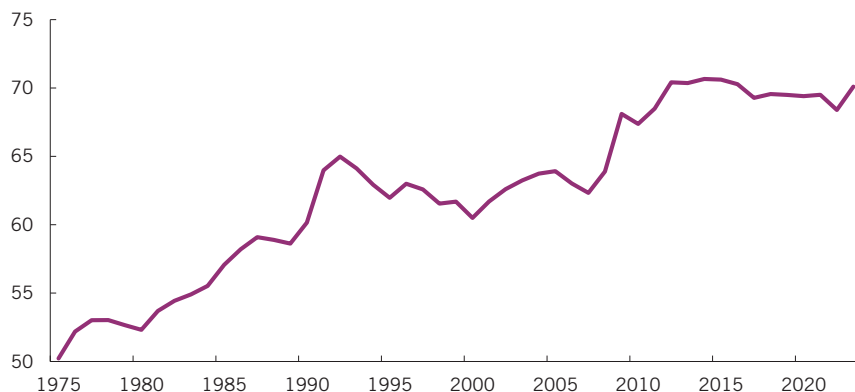
KANSANTALouden PALVELUVALTAISTUMINEN

Väestön ikääntyminen kasvattaa palvelujen kysyntää – toisin sanoin väestön ikääntyminen johtaa kansantalouden palveluvaltaistumiseen. Ikäihmiset tarvitsevat enemmän terveys- ja hoivapalveluita, minkä lisäksi eläkeläiset saattavat kuluttaa enemmän vapaa-ajan palveluita, kuten matkailu- ja kulttuuripalveluita.

Suomessa palveluiden osuus arvonlisästä¹⁹ on noussut vuosituhaten vaihteen noin 60 prosentista nykyiseen 70 prosenttiin (Kuvio 19). Vuonna 1975 osuus oli vain 50 prosenttia. On todennäköistä, että palveluiden osuus bruttokansantuotteesta jatkaa tulevaisuudessa kasvuaan. Monissa

KUVIO 19 PALVELUIDEN OSUUS KOKONAISARVONLISÄSTÄ (%)

LÄHDE: TILASTOKESKUS.

muissa kehittyneissä maissa palveluiden osuus kansantalouden arvonlisästä on Suomea suurempaa, eikä ole syytä epäillä, etteikö Suomi saavuttaisi tässä suhteessa myöhäisemmässä kehitysvaiheessa olevia maita.

Palveluvaltaistuminen on normaali kehitys vaurastuvalle taloudelle, mutta myös ikääntyvälle yhteiskunnalle. Palveluvaltaistumisen sivutuotteena kansantalouden tuottavuus yleensä pienenee, koska varsinkin julkisen palvelusektorin tuottavuus on keskimäärin pienempää kuin teollisuustoimialojen.

Palveluelinkeinojen osuuden kasvaessa palveluiden tuottavuuskehitys muuttuu kansantalouden kannalta entistä olennaisemmaksi. Siksi olisi tärkeää miettiä yksityisen ja julkisen sektorin työnjakoa palveluiden tuottajina, koska yksityisen sektorin toiminnassa yritysten ja ihmisten kannustimet tuottavuuden kehittämiseen ovat huomattavasti parempia.

5 LUONNOLLISEN KORKOTASON LASKU

Tasapainokorko, tai luonnollinen korko (r^*), on sellainen taloudelle luonnollinen korkotasoa, jonka puitteissa inflaatio pysyy vakaana. Mikäli korkotasoa on pysyvästi tasapainokorkoa korkeampi, inflaatio alenee

liian alas, tai päinvastoin koron ollessa pitkään tasapainokorkoa matalampi, lähtee inflaatio kiihtymään.

Taloustieteellisen tutkimuskirjallisuuden mukaan väestön ikääntyminen todennäköisesti alentaa talouden luonnollista korkotasoa. Bodnar ja Nerlich (2022) ²⁰erittelevät neljä tähän vaikuttavaa mekanismia.

Matalampi syntyvyys ja ihmisten eläköityminen pienentävät työn tarjontaa, mikä kasvattaa työllistä kohti laskettua pääoman määrää kansantaloudessa. Tästä seuraa pääoman matalampi rajatuottavuus ja siten matalampi luonnollinen korkotasoa. Toiseksi ikääntyminen on yhteydessä tuottavuuden alentumiseen esimerkiksi taloudellisesti tuottavimman työikäisen väestöosan määrän vähentymisen kautta, mikä edelleen alentaa luonnollista korkotasoa.

Korkotasoa on erityisesti Suomen ongelma.

Kolmanneksi pidentyvä elinikä lisää säästämistä vanhuuden varalle. Koska vanhuksia on tulevaisuudessa enemmän ja elinikä on pidempi, kasvaa säästäminen, ja sitä kautta pääoma kansantaloudessa lisääntyy ja luonnollinen korkotasoa alenee.

Toisaalta eläkkeelle jääneet ihmiset purkavat työssä kerrytettyjä säästöjään, mikä vaikuttaa päinvastaiseen suuntaan. Myös työikäisen väestön määrän pieneneminen vähentää kansantalouden kokonaissäästämistä.

Neljänneksi kansantalouden matalampi riskinottohalukkuus kohdistaa ihmisten rahoitussijoituksia matalamman riskin kohteisiin, mikä myös alentaa luonnollista korkotasoa.

Bodnarin ja Nerlichin (2022) listaan on syytä vielä lisätä ainakin globalisaation vaikutus.²¹ Varsinkin Kiinasta, mutta myös muista kehittyvistä maista on viimeisten vuosikymmenten aikana virrannut paljon

hintakilpailukykyisiä tuotteita länsimaihin, mikä on hidastanut inflaatiota ja siten alentanut luonnollista korkotasoa.

Luonnollisen korkotason alentuminen on ollut erityisen voimakasta Suomessa, koska väestö on ikääntynyt poikkeuksellisen nopeasti. Tämä on Suomen näkökulmasta ongelma, koska Suomella ei ole itsenäistä rahapolitiikkaa ja päätökset ohjauksikon muutoksista tehdään Frankfurtissa.

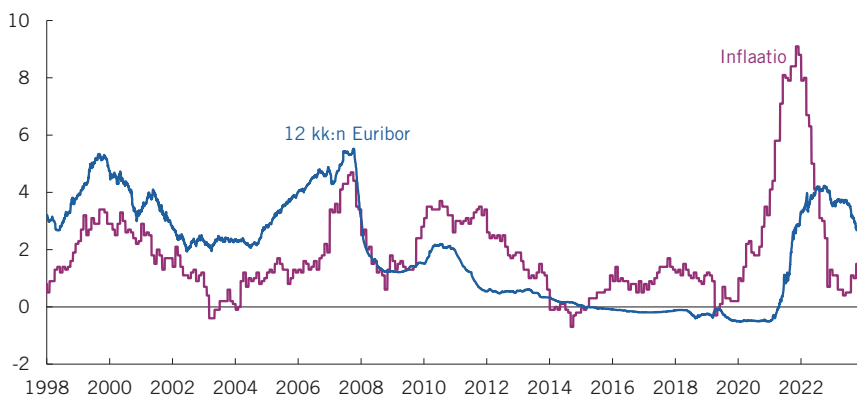
Koska Suomi on ikääntynyt muuta euroaluetta voimakkaammin, olisi vallitsevan korkotasonkin pitänyt alentua ikääntymisen mukana. Vaikka Euroopassa oltiin pitkään nollakorkomaailmassa, oli Suomen tasapainokorko väestön ikääntymisen takia kuitenkin alhaisempi kuin monilla muilla mailla. Suomi siis kärsi suhteellisesti enemmän siitä, ettei korkotasoa kyetty alentamaan merkittävästi nollan alapuolelle.

Myös koronapandemian jälkeinen inflaatiokehitys saattaa olla heijastus Suomen muita alhaisemmasta luonnollisesta korkotasosta. Suomen inflaatio nimittäin putosi alle kahden prosentin tavoiterajan hyvin nopeasti ja on pysynyt yhtenä euroalueen hitaimmista jo pitkään (Kuvio 20).

Tämä heijastelee myös osaltaan Suomen matalaa tasapainokorkoa ja sitä, ettei Euroopan keskuspankin korkopolitiikka ole ollut Suomelle erityisen soveliaista. Pikemminkin se on ollut Suomelle liian tiukkaa, mikä on hidastanut talouskasvua.

KUVIO 20 SUOMEN INFLAATIO JA 12 KK:N EURIBOR (%)

LÄHDE: EUROSTAT.

NÄIN IKÄÄNTYMINEN VAIKUTTAA MEIHIN

VÄESTÖN IKÄÄNTYMISEN VAIKUTUKSET SUOMELLE

Ikääntymisen vaikutuksia Suomelle on laskettu varsinkin julkisen sektorin tasapainon näkökulmasta.²² Näkökulma on tärkeä, mutta asiaa tulisi tarkastella entistä laaja-alaisempänä ilmiönä.

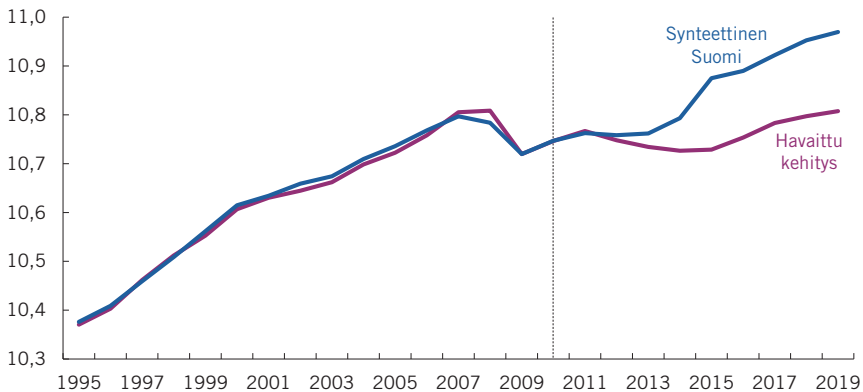
Tällaista empiiristä taloustieteellistä tutkimuskirjallisuutta on erityisesti Suomen osalta vain vähän. Ikääntymisen vaikutuksia talouteen ei ole helppo tutkia. Makrotaloudelliset ilmiöt ovat mutkikkaita aiheita, koska kaikki vaikuttaa kaikkeen ja uskottavia empiirisiä tutkimusasetelmia on vaikea rakentaa. Vaikka kysymystä on vaikea tutkia, ei se tarkoita, etteikö aihetta pitäisi käsitellä.

Arvioimme empiirisesti ikääntymisen taloudellisia vaikutuksia tuoreessa artikkelissamme tutkija Jonne Lehtimäen kanssa.²³ Artikkelissa luomme synteettisen Suomen, jossa vuonna 2010 alkaneen nopean vanhuushuoltosuhteen nousun sijaan väestökehitys olisi noudattanut verrokkimaiden painotettua keskiarvoa.²⁴

Tulosten mukaan Suomen asukasta kohti laskettu bruttokansantuote vuonna 2019 on 16–28 prosenttia matalampi verrattuna tilanteeseen, jossa Suomelle ominaista nopeaa ikääntymistä ei olisi tapahtunut. Koko

KUVIO 21 IKÄÄNTYMISEN VAIKUTUS BKT:HEN/ASUKAS VERROKKIRYHMÄNÄ MUU KUIN EU (LOG BKT/ASUKAS)

LÄHDE: KOTAMÄKI JA LEHTIMÄKI (2024).

NÄIN IKÄÄNTYMINEN VAIKUTTAA MEIHIN

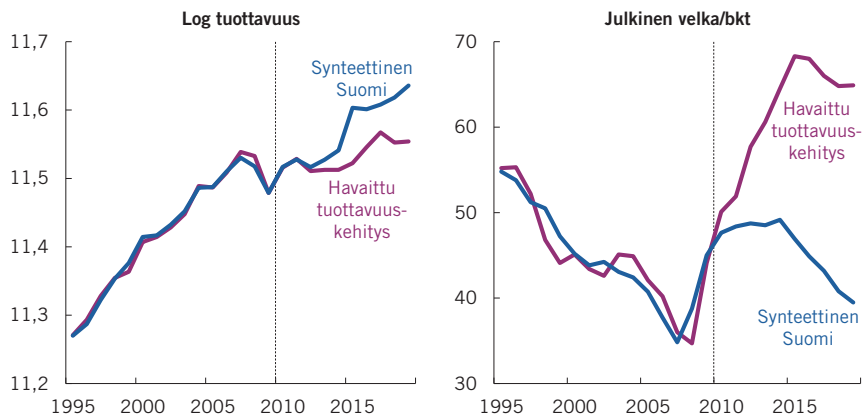
kansantalouden tasolla puhutaan 36–60 miljardin euron vaikutuksesta vuosittaiseen kokonaistuotantoon vuonna 2019. Toisin sanoen, näin suuri euromäärä tuotantoa jäi toteutumatta johtuen väestön ikääntymisestä Suomessa vuosina 2010–2019. Täten voimme tehdä sen johtopäätöksen, että ikääntyminen selittää suuren osan Suomen finanssikriisin jälkeisestä surkeasta taloudellisesta kehityksestä.

Tutkimuksessa arvioimme myös vaikutuksia tuottavuuteen sekä julkisen velan bkt-suhteeseen käyttäen samaa synteettisen kontrollin menetelmää. Tulosten mukaan tuottavuus oli 8–14 prosenttia matalampi vuonna 2019 verrattuna tilanteeseen ilman poikkeuksellisen nopeaa ikääntymistä.

Suomen velkasuhde olisi ollut puolestaan 26–28 prosenttiyksikköä matalampi vuonna 2019, mikäli väestörakenne olisi pysynyt tasaisena nopean vanhenemisen sijaan. Finanssikriisin jälkeen velkasuhde olisi siis kääntynyt pian laskuun, ja lopulta olisimme päätyneet lähelle Ruotsin julkista velkasuhdetta. Kärjistäen voi todeta, että Suomen vallitsevaa julkisen velan ongelmaa ei olisi, mikäli väestörakenne olisi kehittynyt eri tavalla. Laskelma kertoo siis väestön ikääntymisen valtavasta vaikutuksesta Suomen julkiseen talouteen ja talouskasvuun.

KUVIO 22 IKÄÄNTYMISEN VAIKUTUKSET TUOTTAVUUTEEN JA JULKISEEN VELKASUHTEESEEN

LÄHDE: KOTAMÄKI JA LEHTIMÄKI (2024).

NÄIN IKÄÄNTYMINEN VAIKUTTAA MEIHIN

Väestön vanheneminen ei kuitenkaan tarkoita, etteikö poliittisilla päättäjillä olisi ollut roolia menneiden vuosien politiikassa – päinvas-
toin. Ikääntymisen valtava negatiivinen talousvaikutus tarkoittaa, että
rohkeiden ja uudistavien päätösten tarve olisi ollut aiemmin ajateltua-
kin suurempi. Valitettavasti suomalaiset päättäjät eivät kyenneet teke-
mään kansantalouden kannalta riittävän uskaliaita päätöksiä.

Jos oletamme ikääntymisen vaikutuksen olevan samansuuruinen
tulevina vuosina, voidaan tutkimuksen tulosten perusteella edelleen
arvioida tulevan ikääntymiskehityksen vaikutusta elintasoon, tuotta-
vuuteen ja julkiseen velkaan.²⁵ Tulokset on raportoitu taulukkoon 4.

Taulukosta 4 nähdään, että väestön ikääntymisen vaikutus taloudel-
lisiin lopputulemiin ei ole lähitulevaisuudessa enää yhtä voimakas kuin
viime vuosikymmenellä, koska väestön ikääntymisen vauhti hidastuu
merkittävästi. Toisin sanoen, suurin osa kärsimysten tiestä on tässä vai-
heessa jo kuljettu.

Seuraavien 10 vuoden aikana ikääntymisen vaikutus asukasta kohti
laskettuun bruttokansantuotteeseen on -10 prosenttia, tuottavuuteen
-4 prosenttia ja julkiseen velkasuhteeseen -14 prosenttia. Vaikutus ei
ole vähäinen, mutta monin verroin pienempi verrattuna viime vuosi-
kymmenellä nähtyyn.

Vuodesta 2033 vuoteen 2042 vaikutus taloudellisiin lopputulemiin on
siinä määrin pientä, että sitä on jo vaikea elävässä elämässä huomata –
toisin kuin viime vuosikymmenen hidas talouskasvu, joka on kosketta-
nut kaikkia suomalaisia.

TAULUKKO 4 IKÄÄNTYMISEN VAIKUTUS TALOUDELLISIIN LOPPUTULEMIIN TULEVAISUUDESSA

	Vanhushuolto-suhde	Bkt/asukas	Tuottavuus	Julkinen velkasuhde
2023	38 %	49 300 €	100 000 €	76 %
<i>jousto</i>		-0,81	-0,31	1,07
2032	43 %	-10 %	-4 %	14 %-yks.
2042	45 %	-2 %	-1 %	3 %-yks.

LÄHDE: KOTAMÄKI JA LEHTIMÄKI (2024) JA OMAT LASKELMAT.

Keskeinen syy aiempaa pienemmälle vaikutukselle tulevaisuudessa on se, että väestön ikääntymisen suhteellinen muutos on pienempi tulevaisuudessa verrattuna aiempaan. Vuosina 2010–2019 vanhushuoltosuhte kasvoi 33 prosentilla, kun vuosina 2023–2032 kasvu on 13 prosentin luokkaa ja 2033–2042 enää kahden prosentin vauhtia. Suhteellinen muutos siis pienenee, mutta ikääntymiskehitys myös hidastuu aiempaan verrattuna Suomen väestörakenteen dynamiikan takia.

Jatkossa talouskasvua hidastava vaikutus on pieni.

Suomen menetetyt vuosikymmenen aikana 2010–2019 asukasta kohden laskettu bruttokansantuote jäi noin 18 prosenttia pienemmäksi väestön ikääntymisen takia. Vuosina 2023–2032 vastaava luku on enää noin 10 prosenttia ja vuosina 2033–2042 luku jää kahteen prosenttiin.

Suomen osalta tämä luo toivoa: 2020-luku ei ainakaan ikääntymisen takia ole enää yhtä vaikea kuin edellinen vuosikymmen, ja väestön nusteiden pitäessä paikkansa 2030-luvulla tilanne paranee entisestään. Kaikki toivo ei siis ole menetetty, ja rohkeilla talous- ja yhteiskuntapolitiisilla päätöksillä väestön ikääntymisen negatiivinen talousvaikutus on 2030-luvulla mahdollista peräti kuroa umpeen.

Nykytiedon valossa väestön ikääntymisen toinen vaihe alkaa 2040-luvun alkupuoliskolla, mutta se ei enää ole yhtä voimakas kuin 2010 alkanut ensimmäinen vaihe. Vaikka väestön vanhenemisen toiseen vaiheeseen onkin vielä lähes 20 vuotta aikaa, tulisi siihen jo alkaa varautumaan.

Suomen akuutit ongelmat liittyen väestön vanhenemisen ensimmäiseen vaiheeseen ovat niin suuria, että varautuminen väestön vanhenemisen tulevaisuuden ongelmiin saattaa vaikuttaa tällä hetkellä toisarvoiselta tehtävältä. Jos väestön tähän mennessä tapahtuneesta vanhenemisestä voi jotain oppia, niin ainakin sen, että ongelmien ratkaisuja ei kannata lykätä.

VALOA HARMAUTEEN

Markkinatalouden ja työperäisen maahanmuuton
edistäminen lievittävät ongelmia

- Suomen ongelmat näyttäytyvät tulevaisuudessa varsin pienenä osana kokonaisuutta, jossa Kiinan, Saksan, Italian ja monen muun maan talous- ja tuottavuuskasvu hidastuu väestön ikääntymisen takia.
- Väestön ikääntyminen hidastaa talouskasvua ja saa ihmiset hermostuneiksi ja poliittisesti ahdistuneiksi. Aiempaa hitaampi talouskasvu aiheuttaa poliittisia mullistuksia ja kuohuntaa.
- Liian suuret julkiset menot saadaan kuriin vain vähentämällä niitä. Julkinen palvelutuotanto tulisi kammata läpi ja pohtia, mitkä toiminnot kannattaisi yksityistää.
- Työperäistä maahanmuuttoa tulee lisätä kautta linjan. Työperäinen maahanmuutto lisää tutkimusten mukaan myös yrittelijäisyyttä ja innovaatioita.
- Korkeimpien rajaveroasteiden alentaminen kannustaisi ansaitsemaan enemmän ja se houkuttelisi osaavaa maahanmuuttoa.

Suomi vanhenee kovaa vauhtia, mutta myös monet muut maat ovat saman ilmiön äärellä. Koko maailma ikääntyy. Suomen ongelmat näyttäytyvät tulevaisuudessa varsin pienenä osana kokonaisuutta, jossa Kiinan, Saksan, Italian ja monen muun maan talous- ja tuottavuuskasvu hidastuu väestön ikääntymisen takia.

Maailmanpankin väestöennusteen (Kuvio 23) mukaan maailman vanhushuoltosuhte kasvaa maltillisesti, joskin lievästi kiihtyvään tahtiin. Toisaalta jo parin vuoden päästä Saksassa ja noin vuonna 2030 Kiinassa vanhusväestön suhde työikäiseen väestöön lähtee jyrkkään kasvuun.

Noin kahden vuosikymmenen päästä Italian väestörakenne muistuttaa Japanin väestörakennetta, minkä lisäksi Kiinan ja Saksan vanhushuoltosuhteet ovat selvästi Suomea korkeampia. Japanin väestön vanheneminen jatkaa samaa rataa vanhentumisen maailmanennätyksiä kohti. Ruotsi ei nykytiedon valossa koe voimakasta väestön ikääntymistä, mikä johtuu pitkälti maahanmuuton verrattain suuresta määrästä, mutta myös tasaisemmasta syntyvyyskehityksestä toisen maailmansodan jälkeen. Maailmanpankin väestöennusteen mukaan Ruotsin vanhushuoltosuhte on vuonna 2050 sillä tasolla, millä se on Suomessa vuonna 2025.

Italia on huolta herättävä tapaus.

Italia on huolta herättävä tapaus siksi, että sen talous on valmiiksi huonolla tolalla. Kasvu on ollut hyvin nihkeää jo vuosia, minkä lisäksi julkinen talous on velkaantunut ja velkaantuu edelleen. Italian julkisen velan bkt-suhde vuonna 2023 oli 137 prosenttia, kun Suomessa vastaava luku oli 76 prosenttia. Italian korkealla, vaikkakin tasaisesti kasvaneella vanhusväestön osuudella voi hyvin olla osuutta talouden vaikeuksiin.

Italian astuessa nopean ikääntymisen vaiheeseen lähivuosina sen talouskasvu hidastuu edelleen, ja velanhoito käy entistä vaikeammak-

si. Italian ikääntymiskehitys on seuraavan 10 vuoden aikana niin nopeaa, että se nousee Japanin kanssa lähestulkoon samalle tasolle vanhus- huoltosuhteella mitattuna.

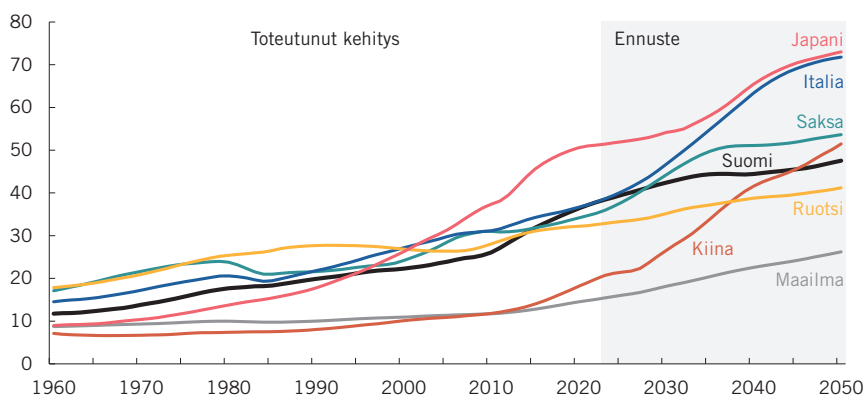
Kaiken lisäksi Italiassa ikääntyneiden työssäkäynti ei ole yhtä yleistä kuin Japanissa – ainakaan vielä. Voi hyvinkin olla, että väestön ikään- tymisen kautta syntyvät työvoimakapeikat nostavat työllisyysastetta ja siten myös naisten ja ikääntyneiden työllisyys lähtee voimakkaampaan kasvuun. Toisaalta on mahdollista, että Italian jo valmiiksi hidas talous- kasvu tippuu nollan tuntumaan väestön nopean vanhenemisen takia, mikä vaikeuttaa edelleen velanhoitoa.

Italian kansantalous on euroalueen suurin yksittäinen maariski, mikä kriisiytyessään johtaa suuriin vaikeuksiin koko euroalueella ja Euroo- passa laajemminkin. Kreikan julkisen talouden ongelmat kriisiyttivät Euroopan reilu kymmenen vuotta sitten, ja Italia on Kreikkaan verrat- tuna noin viisinkertainen kansantalous.

Mitä tapahtuu euroalueella, jos Italia ajautuu maksukyvyttömyyteen? Hajoaako euroalue, ainakin osittain? Italia on niin suuri talous, ettei sitä voi päästää kaatumaan, mutta toisaalta sitä ei voida täysin pelastaakaan, koska löperöstä taloudenhoidosta on tultava seurauksia.

KUVIO 23 VANHUSHUOLTOSUHDE VALIKOIDUISSA MAISSA (%)

LÄHDE: MAAILMANPANKKI.

VALOA HARMAUTEEN

Velkakriisin toteutuessa Italia joko eroaa euroalueesta omatoimisesti tai joutuu pitkäkestoiseen löysään hirteen, jossa finanssipoliittinen autonomia siirtyy osin pois Roomasta. Kumpikin vaihtoehto on surkea niin Italian kuin velkojienkin näkökulmasta, mutta ikääntymisen kautta hidastuva talous- ja tuottavuuskehitys ajaa Italiaa vääjäämättä tälle tielle. Jälleen kerran ongelma on ollut tiedossa pitkään, mutta tuumasta ei ole ryhdytty toimeen.

Suurin pulma Italian suhteen ei ole julkisen talouden alijäämä itsessään vaan poliittisen järjestelmän toimimattomuus. Päättäjät eivät ole kyenneet leikkaamaan julkisen talouden alijäämiä. Valitettavasti voi olla niin, ettei Italia lähitulevaisuudessakaan kykene tarvittaviin talouden sopeutuksiin kuin vasta pakon edessä, mikä saattaa tulla nopeammin kuin arvaammekaan.

LUVASSA MULLISTUKSIA MAAILMALLA

On siis mahdollista, tai peräti todennäköistä, että talouskasvu myös muissa maailman suurissa maissa tyrehtyy samaan tapaan kuin Suomessa ja Japanissa kävi väestön nopean vanhenemisen vaiheessa. Tämä tarkoittaisi valtavia globaalien tason mullistuksia.

Väestön ikääntyminen on megatrendi ja se vaikuttaa ihan kaikkeen politikasta kulttuuriin ja vanhusten hoivasta palkkatasoon. Kun vaikutus toteutuu suhteellisen lyhyessä ajassa, voivat lopputulokset olla arvaamattomia. Erityisesti astetta suuremman velkakriisin todennäköisyys kasvaa kuluvan vuosikymmenen loppua kohti mentäessä, mikä toteutuessaan tietäisi suuria hyvinvointitappiota muuallakin kuin velkakriisin pauloissa olevissa maissa.

Globaali kysyntä työvoimalle ja siten työperäiselle maahanmuutolle kasvaa merkittävästi väestön ikääntymisen takia. Maahanmuuttovirrat matalamman tulotason maista voimistuvat, koska vanhenevissa yhteiskunnissa on työvoimapulaa ja korkeampi palkkataso. Jos maahanmuutto ei esimerkiksi poliittisista syistä toteudu, on seurauksena talouden suuria epätehokkuuksia, edelleen kasvavaa työvoimapulaa ja kasvun esteitä yrityksille.

Maahanmuuttopolitiikan linja on monissa maissa tiukka, ja muutos maahanmuutolle avoimempaan suuntaan voi lyhyellä aikavälillä olla vaikeaa, vaikka taloudelliset tekijät tällaista muutosta puoltaisivatkin. Kielteisyys maahanmuuttoa kohtaan on ilmiönä havaittu Suomessakin jo ennen maahanmuuttokriittisen puolueen ilmaantumista puoluekartalle.

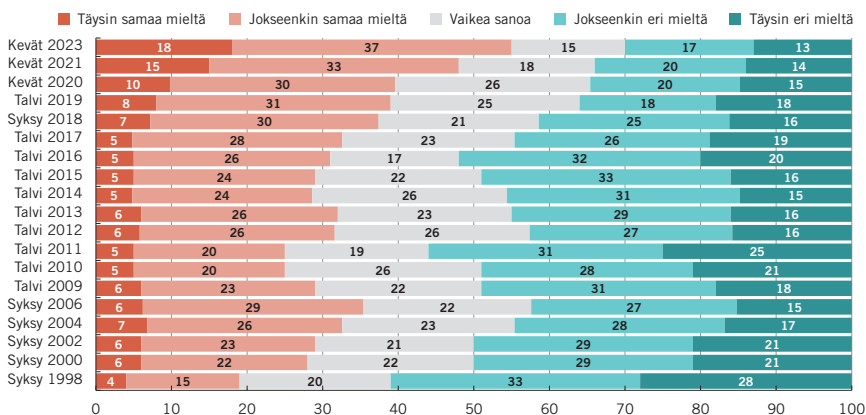
Vaikka väestön ikääntyminen on Suomessa ollut tiedossa vuosikymmeniä, on maahanmuuttoon suhtauduttu penseästi sekä asenteiden että hallinnon ja instituutioiden tasolla (Kuvio 24). Monien vanhenevien yhteiskuntien olisi kannattanut jo aikoja sitten pohtia, kuinka ne olisivat voineet sekä poliittisesti että sosiaalisesti kestävästi lisätä maahanmuuttoa. Maahanmuuttopolitiikka on yhteiskuntapolitiikan osa-alue, jossa Japanista tai Suomesta ei kannata ottaa mallia.

Suomalaisen työvoimapulan kannalta suurin ongelma on se, että kilpailu työvoimasta lisääntyy vuosi vuodelta. Suomi ei ulkomaalaisten silmissä ole toistaiseksi ollut erityisen houkutteleva maa, eikä maabrändiin ole lähitulevaisuudessa odotettavissa suuria muutoksia.

Toimet maahanmuuttajien aktiiviselle houkuttelulle ovat jääneet korkeintaan puolitiehen. Globaalit työvoiman siirtymät kohdistuvat hel-

KUVIO 24 ”MAAMME VÄESTÖN IKÄÄNTYMINEN JA UHKAAVA VÄHENTYMINEN EDELLYTTÄVÄT ULKOMAALAISTEN SUOMEEN MUUTON HELPOTTAMISTA” (%)

LÄHDE: EVAN ARVO- JA ASENNETUTKIMUS.

posti suurempiin maihin, joissa on enemmän mahdollisuuksia sekä oman viiteryhmän edustajia.

Toisaalta optimistisempi näkökulma on, että Suomi on pieni maa suhteessa maailman väestöön, joten onnistunut suomalaisen yhteiskunnan hyviä puolia painottava maahanmuuttajien houkuttelu saattaisi riittää tiettyyn pisteeseen asti. Julkinen sektori ei ole hyvä ratkaisemaan tällaisia innovatiivisuutta vaativia ongelmia, ja siksi ratkaisu on todennäköisesti yksityisen sektorin toimijoiden käsissä, joita julkisen sektorin pitäisi pystyä tukemaan, jotta hyöty valuisi koko yhteiskunnalle.

Äänestyskäyttäytyminen muuttuu.

Väestön ikääntymisen takia myös ihmisten äänestämiskäyttäytyminen muuttuu vanhempia väestöryhmiä suosivammaksi, koska ikääntyneistä tulee entistä vaikutusvaltaisempi äänestäjäryhmä. Tämä johtaa suurempaan määrään tulonsiirtoja, palveluita ja vanhusväestöä huomioidavaa infrastruktuuria.

Erityisesti populismin ja identiteettipolitiikan aikakaudella ilmiö voi lyödä yli, ja seurauksena saattaa olla taloudellista tehottomuutta esimerkiksi nousevan veroasteen vuoksi. Onko esimerkiksi poliittisesti mahdollista sopeuttaa eläkejärjestelmää, julkista terveydenhuoltoa tai vanhusten hoivan järjestämistä julkisen talouden tilanteen sitä vaatiessa?

Toisaalta on sanomattakin selvää, että ikääntyvästä väestöstä on pidettävä huolta, mikä lisää vääjäämättä julkisen talouden menoja, eikä tätä kehitystä ole mahdollista estää.

EVA:n entinen toimitusjohtaja Pentti Vartia²⁶ ehdotti vuonna 2005 harkittavaksi, että eläkeläisiltä vietäisiin äänioikeus tai sitä leikattaisiin, koska eläkeläisten aikahorisontti ei katso yhtä voimakkaasti tulevaisuuteen kuin nuorten. Ehdotus on teoreettisesti kiinnostava, mutta käytännössä ilmiselvästi toteuttamiskelvoton. Olennainen kysymys kuitenkin kuuluu, kuinka eri-ikäiset suomalaiset saadaan antamaan

tukensa riittävästi tulevaisuuteen katsovalle politiikalle ja osin sivuuttamaan lyhyen aikavälin edut omalle viiteryhmälle.

Ikääntyminen paineistaa maiden julkisten talouksien tasapainoja varsinkin hyvinvointivaltioissa, joissa palvelut ovat merkittävässä määrin julkisia ja tulonsiirtojärjestelmät jakojärjestelmiä. Julkinen velkataaka kasvaa entisestään, mikä nostaa finanssi- tai velkakriisien todennäköisyyttä ja aiheuttaa poliittista myllerrystä, kun jotkut poliittiset toimijat piittaavat julkisen talouden tasapainosta vähemmän kuin toiset.

Eriyisen hankalaksi tilanne muuttuu silloin, jos globaalit rahoitusmarkkinat menettävät luottamuksensa jonkin suuren maan kykyyn hoitaa velkojaan. Tällöin vuotovaikutukset saattavat olla poikkeuksellisen ikäviä.

Väestön ikääntyminen hidastaa talouskasvua ja saa täten ihmiset hermostuneiksi ja poliittisesti ahdistuneiksi. Demokraattisissa maissa elintason hitaampi nousu saa aikaan poliittisia mullistuksia ja kuohuntaa, mutta epädemokraattisissa maissa kuohunta voi johtaa ikävämpiin asioihin, kuten omien kansalaisten sortoon tai jopa sotiin.

Kiinassa nykyinen keskusjohtoinen ja jokseenkin korruptoitunut järjestelmä on jo itsessään ajautumassa ongelmiin. Kun ongelmavyhtiin tuodaan vielä väestön ikääntymisen kautta tuleva negatiivinen talouskasvuvaikutus, on varsin mahdollista, että koko maailmanjärjestyksen vakautta horjuttavia asioita tapahtuu.

Yksin Kiinassa yli 65-vuotiaan väestön määrä kasvaa Maailmanpankin väestöennusteen mukaan yli 180 miljoonalla vuoteen 2050 mennessä ja OECD-maissa 120 miljoonalla.

Samaan aikaan työikäisen väestön määrä vähenee 220 miljoonalla Kiinassa ja 60 miljoonalla OECD-maissa. Luvut ovat häkellyttävän suuria.

MIKÄ SUOMELLE NEUVOKSI?

Suomi on kärsinyt taloudellisesti väestön ikääntymisen vuoksi. Edellinen vuosikymmen on jo menetetty. Kehitys ei ollut vääjäämätöntä, ja sitä olisi vähintäänkin pystytty pehmentämään rohkeammalla ja tulevaisuuteen katsovammalla politiikalla.

On kuitenkin aika katsoa tulevaisuuteen, koska mennyttä ei enää voi muuttaa. Historiasta on syytä oppia. Väestön ikääntyminen painaa 2020-luvulla edelleen Suomen taloutta, mutta vähemmän kuin aikaisemmin.

Suomi on haastavassa tilanteessa, koska julkinen talous on alijäämäinen ja vaatii käytännössä julkisten menojen leikkauksia. Suomi on yksinkertaisesti elänyt yli varojensa liian pitkään. Ei ole sellaista makrotaloustieteellistä teoriaa, joka uskottavasti perustelisi toteutetun velkasuhdetta kasvattavan politiikan järkevyyden.

Mitä politiikkasuosituksia päättäjille on mahdollista tarjota? Pyörää ei ole tarvetta keksiä uudelleen. Ainoastaan markkinatalouden edellytyksiä vahvistavat toimet kykenevät pysyvästi saavuttamaan tämän tavoitteen.

On palattava perusasioihin ja kysyttävä, mikä on hyvinvointivaltion kova ydin, joka halutaan säilyttää, ja mistä olisi mahdollista luopua. On kysyttävä, millä tavalla talous saataisiin kasvuun samalla leikaten julkisen talouden alijäämiä. Julkisen talouden tasapainottaminen liittyy ennen kaikkea makrotaloudelliseen vakauteen, kun taas talouskasvu parantaa kansalaisten elintasoa ja pienentää velkasuhdetta.

Ongelma 1: Ikääntyminen aiheuttaa taakan julkiselle taloudelle

- Liian suuret julkiset menot saadaan kuriin vain vähentämällä niitä, koska jo kipurajoilla olevan veroasteen kiristämisen potentiaali on pieni.
- Tapauskohtaisesti julkisen sektorin toimintoja on syytä yksityistää tehokkuussäästöjen saavuttamiseksi.
- Eläkejärjestelmää on syytä virtaviivaistaa rönsyjä karsimalla.

Taloustieteen nobelisti Bengt Holmström kiteytti asian hyvin: ”Olemme liian riippuvaisia yhteiskunnasta, joka on tunkeutunut liian syvälle ihmisten elämään”.²⁷ Toisin sanoen, Suomessa on liikaa valtiontaloutta ja liian vähän markkinataloutta.

Valtiorippuvuuden ydinongelma on, että ihmisen toimeliaisuus Suomessa on usein kytköksissä valtioon.

Julkisten menojen kohdentuminen on usein konkreettista (esim. terveyspalvelut), mutta haitat ovat abstrakteja. Emme suoraan havaitse, että tuottaessamme palvelun julkisesti, ovat nämä voimavarat pois yksityisen sektorin toiminnasta.

Keskeinen ongelma on, että julkinen sektori tuottaa lähes aina vastaavat palvelut yksityistä sektoria tehottomammin, koska julkisella sektorilla ei yksinkertaisesti ole samanlaisia kannustimia toimia tehokkaasti kuin yksityisellä sektorilla on. Mittavien julkisten menojen haittapuolista pitäisi keskustella enemmän ja pyrkiä konkretisoimaan suuren julkisen sektorin hyötyjen lisäksi myös sen aiheuttamia haittoja.

Meidän on Suomessa kysyttävä, mitkä palvelut ja hyödykkeet on tosiasiallisesti pakko tuottaa julkisen sektorin puitteissa ja mitkä voitaisiin jättää yksityisen sektorin kontolle. Ideologinen yksityisen sektorin voitontavoittelun vastustus pitäisi siirtää roskakoriin. Pragmaattisesti tulisi arvioida tapaus tapaukselta, millä ehdoilla markkinatalouden hyvät puolet saataisiin valjastettua yhteiskunnan hyväksi.

Myös Suomen suuri eläkejärjestelmä on instituutio, mikä vie tilaa muulta julkiselta taloudelta, syö palkansaajien ja yrittäjien käytettävissä olevia tuloja sekä vähentää yritysten kannustimia palkata työntekijöitä. Käytännössä eläkemaksua tulisi tavoitteellisesti pienentää.

Ensimmäinen askel olisi purkaa keskiluokan itse itselleen maksamia tulonsiirtoja. Työnteon ulkopuolella karttuneista eläke-etuuksista pitäisi luopua. Käytännössä tämä tarkoittaisi työttömyyden, opiskelun ja vanhempainvapaiden aikana karttuneiden eläke-etuuksien poistamisesta.

Ongelma 2: Työikäisen väestön vanheneminen

- Korkeakouluopiskelijoille lisää kannustimia valmistua etuajassa ja keppiä, mikäli valmistuminen venyy.
- Lakisääteinen eläkeikä tulisi nostaa lähemmäs Tanskan mallia.
- Lisää työperäistä maahanmuuttoa lupaprosessia nopeuttamalla ja ottamalla käyttöön työnhakuviisumi.
- Työttömyys laskuun työmarkkinauudistuksilla.

Työikäisen väestön määrän vähentymiseen on kaksi vaihtoehtoa: työikäistä väestöä on tavalla tai toisella saatava lisää, tai tuottavuuden on lähdettävä hurjaan kasvuun.

Valitettavasti tarpeellinen tuottavuuden kasvu on epätodennäköistä tai ainakaan sen varaan ei voi laskea. Syntyvyyden lisääminen on puolestaan osoittautunut lähes mahdottomaksi poliittisin toimin, ja vaikka siinä hieman onnistuttaisiin, vaikutuksen realisoituminen taloudelliseksi lisäarvoksi kestäisi kymmeniä vuosia. Nämä kaksi tekijää eivät siten valitettavasti ratkaise nykyisiä ongelmiamme.

Maahanmuuton lisääminen on varma toimi.

Sen sijaan lähes varmasti vaikuttavia toimia ovat työperäisen maahanmuuton lisääminen ja työurien pidentäminen.

Korkeakouluopiskelijoita on mahdollista kannustaa nopeampaan valmistumiseen lisäämällä rahallisia kannustimia sekä vaatimalla opiskelijoilta enemmän. Opintotuen tukikuukaudet tulisi sitoa tiukemmin tutkinnon tavoitteelliseen suoritus aikaan. Tällä hetkellä löyhemmät kriteerit eivät kannusta opiskelijoita valmistumaan ajallaan. Yliopistojenkin olisi sopivaa miettiä, kuinka korkeakouluopiskelua kehitettäisiin asteen verran velvoittavampaan suuntaan, jotta entistä isomman osan opiskelijoista opiskelu etenisi tasaisemmin.

Työuria on mahdollista pidentää nostamalla eläkeikää nykyistä nopeammin. Esimerkiksi Tanskassa eläkeikä on tällä hetkellä 66–68 vuotta, ja se on sidottu eliniän odotteeseen. Suomessa lakisääteinen eläkeikä riippuu syntymävuodesta, mutta se on 1,5–3 vuotta matalampi kuin Tanskassa. Ongelmatonta eläkeiän nosto ei ole, sillä työikäisen väestön ikääntyminen alentaa myös osaltaan keskimääräistä tuottavuutta, mutta julkista taloutta se helpottaisi.

Työperäistä maahanmuuttoa tulee lisätä – ei vain huippuosajien maahanmuuttoa vaan kaikkien työntekijöiden. Yksi väline on lupaprosessin keventäminen esimerkiksi tunnistautumisosuutta helpottamalla ja tarveharkinnasta luopumalla sekä myöntämällä suomalaisesta korkeakoulusta valmistuneille ulkomaalaisille automaattisesti pysyvä oleskelulupa. Suomen tulee myös ottaa käyttöön työnhakuviisumi, joka antaisi mahdollisuuden hakea työpaikkaa esimerkiksi puolen vuoden ajan ilman oikeutta suomalaiseseen sosiaaliturvaan.²⁸

Suomen sosiaaliturvan rakenteet huomioiden maahanmuuttajien kohdalla on syytä painottaa työperäisyyttä. Aktiivisen työvoimapolitiikan toimet tulee kohdentaa painotetusti maahanmuuttajataustaisiin ihmisiin segregaaation välttämiseksi ja onnistuneen kotoutumisen edesauttamiseksi. Lisäksi aktiivinen työvoimapolitiikka pitää kääntää kaikissa tapauksissa tulosperusteiseksi, jotta palveluja tarjoavilla yrityksillä olisi aito kannustin edesauttaa maahanmuuttajien työllistymistä kermankuorinnan sijaan.

Suomessa työttömyys on verrattain korkealla, minkä lisäksi suuri joukko ihmisiä on syrjäytynyt työmarkkinoilta. Nämä ihmiset kannattaa houkutella takaisin työelämään niin ihmisen itsensä, yritysten kuin julkisen taloudenkin näkökulmasta.

Yksi keino vähentää kestävästi tämän ryhmän työttömyyttä on asteittainen siirtyminen kohti Tanskan mallia. Toisin sanoen palkkauskyynnystä tulee madaltaa ja työvoimapolitiikkaa muuttaa entistä aktivoivammaksi. Aktiivinen työvoimapolitiikka ei ole kustannustehokkain tapa lisätä työllisyyttä julkisen talouden näkökulmasta, mutta sosiaalipolitiikkaa tukevana instrumenttina se on silti todennäköisesti hyödyllistä vaikeasti työllistyvien tapauksessa.

Ongelma 3: Riskinottohalu vähenee ikääntymisen myötä

- Työperäinen maahanmuutto lisää yritteliäisyyttä ja innovaatioita.
- Kansankapitalismia on lisättävä muun muassa eläkejärjestelmän kautta siirtämällä osa eläkemaksusta ihmiselle itselleen sijoitettavaksi ja myöhemmin käytettäväksi.

- Ylimpiä rajaveroasteita kannattaa alentaa, jotta työtä tekevillä olisi enemmän käytettävissä olevia tuloja, ja riskinotto mahdollistuisi paremmin.
- Riskinottohalun vähentymistä voi kompensoida houkuttelemalla ulkomaisia investointeja Suomeen.

Maahanmuuton sosiaalisesti onnistunut lisääminen auttaisi myös suomalaisten riskinottohalun kasvattamisessa – maahanmuuttajien riskinottovalmius on nimittäin keskimäärin muita väestöryhmiä korkeampaa.

Suomessa eläkejärjestelmä on monin paikoin vastuussa Holmströmin esille nostamasta valtiorippuvuudesta. Eläkemaksu on korkea, mutta samalla kansalaiset eivät kykene vaikuttamaan itseltään kerättyjen rahojen sijoituspäätöksiin. Ruotsissa ihmisillä on mahdollisuus halutessaan sijoittaa osan eläkemaksuistaan. Monet eivät tätä mahdollisuutta käytä hyväkseen, mutta olennaista on mahdollisuus haluttaessa osallistua itseltä kerättyjen rahojen sijoittamiseen. Tämä lisää järjestelmän legitimitettä ja kannustaa ihmisiä olemaan kiinnostuneita järjestelmän yksityiskohdista.

Suomassakin osa eläkemaksun rahastoihin siirrettävästä osasta tulisi ohjata ihmisille itselleen sijoitettavaksi henkilön niin halutessa. On myös syytä pohtia, voisiko tämän osan eläkekarttumasta irrottaa ihmisen omaksi rahaksi. Silloin sitä voisi käyttää haluamallaan tavalla tai vaikka jättää perinnöksi. Yksilöllisesti rahastoivat eläkejärjestelmät ovat maailmalla yleisiä, eikä pyörää tarvitse keksiä uudelleen.

Alennetaan verotusta.

Suuren julkisen talouden käänköpuoli on korkea verotus, mikä aiheuttaa hyvinvointitappioita. Suomen verokiila on korkea, mikä ei kannusta yrityksiä työllistämään eikä kansalaisia ponnistelemaan lisätienestien vuoksi. Ratkaisu on jälleen kerran suoraviivainen: alennetaan verotus-

ta. Ongelma tulee siitä, että julkinen talous on voimakkaasti alijäämäinen, jolloin veroasteen alentaminen aiheuttaa ristiriidan. Olisi siten löydettävissä sellaisia veroratkaisuja, jotka eivät pitkällä aikavälillä juurikaan heikennä julkisen talouden tasapainoa.

Lähestulkoon ilmainen lounas olisi korkeimman rajaveroasteen alentaminen. Se ei tuoreiden laskelmien mukaan juurikaan vaikuttaisi verotulokertymään tai toimenpiteen etumerkki saattaisi jopa olla positiivinen.²⁹

Ylimmän rajaveroasteen alentaminen kannustaisi ansaitsemaan enemmän, se houkuttelisi osaavaa maahanmuuttoa, kasvattaisi tuotavuutta muun muassa työmarkkinoiden paremman kohtaannon kautta, parantaisi verojärjestelmän legitimitettä ja vähentäisi kannustimia tulonmuuntoon.³⁰ Pitkässä juoksussa veroprogressiota tulisi alentaa kautta linjan.

Suomalaisten riskinottohalun vähentymistä voidaan kompensoida myös houkuttelemalla investointeja ulkomailta eli tekemällä Suomes- ta entistä houkuttelevampi talousympäristö toimia. Käytännössä tämä tarkoittaisi luvitusprosessien joustavoittamista ja työvoiman saatavuuden varmistamista.

Verotuksen osalta olisi varmistettava, ettei uusien investointien todellinen verorasitus ole verrokkimaita kireämpää. Käytännössä tämä saattaa vaatia kohdennettuja verokannustimia uusien investointien kannustamiseksi.

Ongelma 4: Kansantalous palveluvaltaistuu väestön ikääntymisen takia

- Työvoiman tarjontarajoitteita tulisi helpottaa työperäisen maahanmuuton avulla.
- Julkinen palvelutuotanto tulisi kammata läpi ja pohtia, mitkä toiminnot kannattaisi yksityistää.

Kansantalouden palveluvaltaistuminen etenee, halusimme sitä tai emme. Ikääntyminen vahvistaa tätä prosessia. Ilmiön kansantaloudelliset tehokkuustappiot tulevat erityisesti siitä, että julkinen palvelutuotanto on suurta. Julkinen talous joutuu koetukselle palveluiden kysyn-

nän noustessa voimakkaasti, ja Suomessa sosiaali- ja terveyssektorin alijäämät ovatkin kasvaneet hurjasti. Toisaalta julkinen palvelutuotanto syö resursseja, kuten työntekijöitä, yksityiseltä aktiviteetilta, eli julkinen talous syrjäyttää yksityistä toimeliaisuutta.

Julkisen palvelutuotannon mittaluokan takia palvelusektorin tuottavuuskehitys näyttelee tärkeää roolia. Pienikin keskimääräinen tuottavuuden kasvu vaikuttaa suuresti. Julkinen sektori ongelmallisine kannustinrakenteineen ei kykene tuottavuuttaan helposti kasvattamaan, joten yksityisen sektorin roolia tulisi kasvattaa merkittävästi.

Suomen ongelma on toisaalta markkinan pienuus. Palveluiden yksityistäminen ei välttämättä tuota haluttuja lopputuloksia, mikäli markkina on liian keskittynyt tai resurssirajoitteet ovat jyrkkiä. Toisin sanoen, markkinalle pitäisi saada luotua enemmän kilpailua. Toisaalta erityisesti työvoiman saatavuuteen olisi kiinnitettävä huomattavasti aikaisempaa enemmän huomiota, jolloin päästään takaisin kysymykseen työperäisestä maahanmuutosta ja Suomen houkuttelevuudesta muuttokohteena.

Hyvä uutinen on, että yksityisen sektorin toimijat kykenevät todennäköisesti houkuttelemaan Suomeen lisää työntekijöitä, mikäli olosuhteet eli lupaprosessi, verotus, asuntopolitiikka, työmarkkinoiden vaahteet, päivähoito ja perheenyhdistäminen saadaan käännettyä maahanmuutolle suotuisaksi. Julkiset hankinnat tulisi tehdä viisaasti. Huono kilpailutus ei hyödynnä ketään.³¹

Ongelma 5: Tasapainokorko on Suomelle liian korkea

- Vain parempi rakenteellinen kilpailukyky ratkaisee liian korkean tasapainokoron ongelman.

Tasapainokorko on Suomen näkökulmasta liian korkea, koska rahapolitiikkaa tehdään koko euroalueen hintakehitys ja talouden rakenteet huomioiden. Toisaalta yhteisvaluutasta on ollut Suomelle monia hyötyjä, eikä euroero kuulosta erityisen houkuttavalta ratkaisulta. Onko peli siis menetetty? Kyllä ja ei.

Paras ja oikeastaan ainut pysyvä korjaus tähän ongelmaan on Suomen suorituskyvyn virittäminen huippuunsa. Mitä parempi Suomen raken-

teellinen kilpailukyky suhteessa muihin euromaihin on, sitä suotuisammin toteutuva korkotaso kohtelee meitä.

Ongelman ratkaisu on tiettyssä mielessä tautologinen – kaikki politiikkatoimet ainakin teoriassa tähtäävät Suomen rakenteellisen kilpailukyvyn parantamiseen. Oli kyse sitten paremmasta työllisyys- tai sosiaalipolitiikasta, rahoitusympäristöstä, kilpailuympäristöstä tai mistä tahansa muusta tekijästä, mikä tekee kansantaloudesta suorituskykyisen.

Mikäli Suomesta tehdään parempi ja siis kilpailukykyisempi yhteiskunta esimerkiksi yllä esiin nostettuja toimenpiteitä toteuttamalla, ratkeaa liian korkean tasapainon koron ongelma kuin itsestään.

Samalla ratkeaisi myös aika moni muu ongelma.

VIITTEET

- 1 Jakojärjestelmässä tulonsiirrot katetaan kyseisen vuoden veroilla tai veroluonteisilla maksuilla. Vastakohtana on rahastoiva järjestelmä, missä tulevat tulonsiirrot maksetaan säästämällä niitä varten etukäteen, jolloin päästään hyödyntämään korkoa korolle -vaikutusta.
- 2 Kotamäki (2018).
- 3 Japanin syntyvyyskehitys oli kenties Suomeakin poikkeuksellisempi.
- 4 Vuosina 1945–1953 syntyi yli 90 000 lasta, mikä on väestöön suhteutettuna erittäin paljon. Suurin yksittäinen kohortti on vuonna 1947 syntyneet. Tuona vuona syntyi yli 108 000 lasta.
- 5 Lisää tietoa viimeaikaisista syntyvyystrendeistä ja lastensaannista sekä kiinnostavia politiikkaehdotuksia, ks. Rotkirch (2024).
- 6 The Economist (2024).
- 7 Hayashi ja Prescott (2008).
- 8 Taloustieteessä käytetty oletus, jossa ”pidetään muut tekijät ennallaan”. Oletuksen avulla pyritään erittelemään vain yhden tekijän muutoksen vaikutuksia.
- 9 Tässä sovelletaan Fernández-Villaverden ym. (2023) käyttämää menetelmää.
- 10 Identiteetti on yhtälö, joka on aina tosi riippumatta muuttujien arvosta.
- 11 Aiyarin ja Ebeke (2016).
- 12 Calvo-Sotomayor ym. (2019).
- 13 Laaksonen ym. (2019).
- 14 Ozimek ym. (2018).
- 15 Acemoglu ja Restrepo (2017).
- 16 Crosetto ja Filippin (2023).
- 17 Koski (2024).
- 18 Huber ja Nowotny (2020).
- 19 Tarkalleen ottaen palvelutoimialojen perushintainen arvonlisä jaettuna koko talouden perushintaisella arvonlisällä. Perushintaisesta suureesta päästään markkinahintaiseen lisäämällä tuotannon ja tuonnin verot ja vähentämällä tuotetukupalkkiot.
- 20 Bodnar ja Nerlich (2022).
- 21 Goodhart ja Pradhan (2020).
- 22 Valtiovarainministeriö (2023), Euroopan komissio (2023), Valkonen ja Lassila (2021), Suomen Pankki (2024).
- 23 Kotamäki ja Lehtimäki (2024).
- 24 Menetelmää kutsutaan synteettiseksi kontrollimenetelmäksi (SCM). Menetelmän tarkemmat tiedot ja spesifikaatio on luettavissa itse julkaisusta.
- 25 Kotamäen ja Lehtimäen (2024) artikkelista laskemme taloudellisten muuttujien jousot suhteessa vanhushuoltosuhteeseen. Näitä soveltaen voimme laskea Maailmanpankin väestöennusteen avulla arvion väestön ikääntymisen vaikutuksesta tulevaisuudessa.
- 26 Vartia (2005).
- 27 Kauppalehti (2023).

28 Pyykkönen (2024).

29 Ks. Kirkko-Jaakkola ja Kotamäki (2022) sekä Kangasharju ja Kuusi (2023).

30 Tulonmuunto tarkoittaa verotussyistä palkkatulon muuntamista pääomatuloksi.

31 Ks. esim. Andersson ym. (2023).

KIRJALLISUUS

- AIYAR**, S. ja Ebeke, C. H. (2016). The Impact of Workforce Aging on European Productivity, IMF Working Papers 2016/238, International Monetary Fund.
- ALHO**, J., Kangasharju, A., Lassila, J. ja Valkonen, T. (2023). Maahanmuutto ja työvoiman riittävyys – taloudellisten vaikutusten arviointia, Etlä Raportti nro 132.
- ANDERSSON**, A., Halinen, K., Pyykkönen, J. ja Tukiainen, J. (2023). Julkisista hankinnoista on mahdollista säästää yli 500 miljoonaa – mutta se edellyttää isoja muutoksia, <https://vm.fi/meno-ja-rakennekartoitus-seka-verokartoitus>
- BODNAR**, K. ja Nerlich, C. (2022). The Macroeconomic and fiscal impact of population ageing, ECB Occasional Paper Series No. 296 / June 2022.
- CALVO-SOTOMAYOR**, I., Laka, J. P. ja Aguado, R. (2019). Workforce Ageing and Labour Productivity in Europe, Sustainability 2019, 11, 5851; doi:10.3390/su11205851.
- CROSETTO**, P. ja Filippin, A. (2023). Safe options and gender differences in risk attitudes, Journal of Risk and Uncertainty (2023) 66:19–46.
- DOHMEN**, T. J., Falk, A., Huffman, D., Sunde, U., Schupp, J. ja Wagner, G. G. (2011). Individual risk attitudes: Measurement, determinants, and behavioral consequences, Munich Reprints in Economics, 20048.
- DOHMEN**, T., Falk, A., Golsteyn, B., Huffman, D. ja Sunde, U. (2017). Risk Attitudes Across The Life Course, Economic Journal, Royal Economic Society, vol. 127(605), pp. 95–116, October.
- DRAGHI**, M. (2024). The future of European competitiveness, Part B: In-depth analysis and recommendations, Euroopan komissio.
- THE Economist** (2024). Why Japan's economy remains a warning to others.
- EUROOPAN komissio** (2023). Debt Sustainability Monitor 2023, Institutional Paper 271.
- FERNÁNDEZ-VILLAVERDE**, J., Ventura, G. ja Yao, W. (2023). The Wealth of Working Nations, NBER Working Papers 31914, National Bureau of Economic Research, Inc.
- GOODHART**, C. ja Pradhan, M. (2020). The great demographic reversal, Palgrave Macmillan.
- HAYASHI**, F. ja Prescott, E. C. The Depressing Effect of Agricultural Institutions on the Prewar Japanese Economy, Journal of Political Economy, vol. 116, no. 4 (August 2008), pp. 573–632.
- HUBER**, P. ja Nowotny, K. (2020). Risk aversion and the willingness to migrate in 30 transition countries, Journal of Population Economics, Volume 33, pp. 1463–1498, (2020).
- KANGASHARJU**, A. ja Kuusi, T. (2023). Veronkiristys voi myös heikentää julkista taloutta, Etlä-kolumni 23.11.2023.
- KAUPPALEHTI** (2023). Talouden nobelisti lataa suorat sanat Suomen velkakierteestä: ”Numerot ovat vain oire, sairauden nimi on valtiorippuvuus”, <https://www.kauppa-lehti.fi/uutiset/talouden-nobelisti-lataa-suorat-sanat-suomen-velkakierteesta-numerot-ovat-vain-oire-sairauden-nimi-on-valtiorippuvuus/a2f4254c-2236-4ee0-80b5-599a3ba6383b>

- KOSKI, H.** (2024). Ulkomaalaisten keksijöiden rooli suomalaisessa teknologiakehityksessä, Etna Muistio nro 138.
- KOTAMÄKI, M.** (2018). Eläkejärjestelmän optimaalinen rahastointi Suomessa, Kansantaloudellinen aikakauskirja 114. vsk, 1/2018.
- KIRKKO-JAAKKOLA, M. ja Kotamäki, M.** (2022). Kasvattaako ylimmän marginaaliveron kevennys verotuloja?, Kansantaloudellinen aikakauskirja – 118. vsk. – 2/2022.
- KOTAMÄKI, M. ja Lehtimäki, J.** (2024). Getting too old for this: Economic effects of ageing population in Finland, Aboa Center for Economics Discussion Paper 168/2024.
- LAAKSONEN, M., Rantala, J., Liukko, J., Polvinen, A., Varis, J., Kesälä, M. ja Kuivalainen, S.** (2019). Company-level determinants of disability retirement: a multilevel study of Finnish private sector workplaces, *European Journal of Public Health*, Volume 29, Issue 6, December 2019, pp. 1062–1068, <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckz068>
- PYYKKÖNEN, J.** (2024). Kasvun tulppa – yritykset eivät investoi, jos maahanmuutto ei korjaa työvoiman vähenemistä, *EVA Analyysi No 140*, <https://www.eva.fi/blog/2024/10/08/kasvun-tulppa-yritykset-eivat-investoi-jos-maahanmuutto-ei-korjaa-tyovoiman-vahenemista/>
- ROTKIRCH, A.** (2024). 20 ehdotusta lapsitöiden tukemiseksi. Selvitys syntyvyyden laskusta Suomessa, *Valtioneuvoston julkaisuja 2024:46*.
- SUOMEN Pankki** (2024). Julkisen velkasuhteen taittaminen vaatii pitkäjänteisyyttä, *Julkinen talouden arvio 2024*.
- VALKONEN, T. ja Lassila, J.** (2021). Väestön ikääntymisen taloudelliset vaikutukset, *Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:36*.
- VALTIOVARAINMINISTERIÖ** (2023). Taloudellinen katsaus: Syksy 2023, *Valtiovarainministeriön julkaisuja 2023:65*.
- VAN Ours, J. C. ja Stoeldraijer, L.** (2011). Age, Wage and Productivity in Dutch Manufacturing, *De Economist* (2011), 159:113–137, doi 10.1007/s10645-011-9159-4.
- VARTIA, P.** (2005) ”Eläkeläisistäkö äänestäjien enemmistö?”, *Tieteessä tapahtuu*, 23(1).

”Puhutaan kymmenistä miljardeista euroista menetettyä talouskasvua.”

SUOMELLA KÄVI HUONO TUURI. Sotien jälkeen ikäluokat kasvoivat nopeasti, sitten ne romahtivat. Niin käy kaikkialla. Hyvä uutinen on, että Suomen jyrkän ikääntymisen vaihe alkaa olla ohi.

Huono uutinen on, että talous ei kasva jatkossakaan kummoisesti. Väestön ikääntymisellä on moninaisia vaikutuskanavia, jotka hidastavat talouskasvua.

Tilanteeseen voi sopeutua. Meidän pitää huolehtia talouden kilpailukyvyistä, julkisesta taloudesta sekä siitä, että kykenemme houkuttelemaan tänne uusia työntekijöitä. Kaikki kilpailevat niistä.

